

De Rijnlandse toonaccenten in het Zuid-Nederfrankische dialect van Moeresnet

Vooraf

Graag had ik de driedelige zin waarmee Jan Goossens zijn studie over de Genker toonaccenten (Goossens, 2009) begint, overgenomen en op mijzelf toegepast. Dit zou echter slechts kunnen nadat er twee weliswaar kleine, echter niet onbelangrijke veranderingen zouden aangebracht zijn: «Deze studie is een werkje van mijn oude dag, waarin ik naar een jeugdliefde ben teruggekeerd, die ik helemaal had opgegeven»... Dit, én de zin én de studie, als eerbetoon aan mijn vroegere promotor.

I. Inleiding ⁽¹⁾

In deze studie wens ik bij te dragen tot de taalkundige en dialectgeografische problematiek van de Ripuarisch-Zuid-Nederfrankische toonaccenten, genaamd stoottoon en sleeptoon, of Schärfung en Trägheitsakzent. Mijn bijdrage is in die zin beperkt dat ik hier slechts een weliswaar exhaustieve monografische beschrijving beoog, maar dan wel over een dialect waarvan ik durf te beweren dat het midden in een vermoedelijk beperkte zone ligt waar de toonoppositie een maximale uitbreiding en relevantie gekend heeft en nog altijd kent. Die zone is het zuidelijke Zuid-Nederfrankische gebied gelegen in het

⁽¹⁾ José Cajot heeft me geholpen bij de redactionele eindfase van deze bijdrage, waarvoor mijn oprechte dank.

Enkele aanwijzingen bij de transcriptie: [a¹]: korte klinker met stoottoon vs. [a:¹]: lange klinker met stoottoon vs. [a²]: korte klinker met sleeptoon vs. [a:²]: lange klinker met sleeptoon. Verder de volgende afkortingen: «ROL» = «rekking in open lettergreep» en «ogm.» = Oudgermaans.

Noordoosten van de Belgische provincie Luik, meer bepaald de dialecten gelegen ten zuiden van de staatsgrens met Nederlands Limburg, ten westen van de Duitse staatsgrens, ten oosten van de taalgrens Romania-Germania, tussen de *zeggen/sagen*-isoglosse en de Benratherlijn (Eupen nog inbegrepen). Het hier beschreven dialect is het dialect van Moresnet – nu onderdeel van de gemeente Plombières-Bleiberg –, een dialect dat ikzelf van «kindstong» af spreek.

Het bijzondere kenmerk van de stoottoon/sleптоon-oppositie is dat ze wel degelijk woordvormdiacritisch fungeert. Daarmee is bedoeld dat de toonaccenten als «distinctive features» dienen te worden beschreven, in dezelfde zin als bij voorbeeld «stemhebbend» vs. «stemloos» bij consonanten, of kort vs. lang bij klinkers. Ze kunnen worden beschouwd als fonologisch-suprasegmentele klinkereigenschappen, ondanks het feit dat ze soms meer dan de klinker nodig hebben⁽²⁾ om akoestisch en perceptief tot hun volle recht te komen. De metingen en experimenten die ikzelf destijds gedaan heb, laten vermoeden dat de vroeger (bij stoottoon) of later (bij sleптоon) optredende toonhoogteverloopsverandering waarschijnlijk een beslissende rol speelt (zie Jongen, 1972b).

Dit laatste kan wellicht ook verklaren dat de toonoppositie eigenlijk alleen in zinsintonatorisch primair of secundair prominente positie op ondubbelzinnige wijze gerealiseerd wordt. Deze beperking verandert echter en vanzelfsprekend niets aan

⁽²⁾ Bij voorbeeld, in een volgende stemhebbende consonant en/of een volgende sjwa-syllabe kunnen er accentspecifieke toonhoogteverlopen optreden. Zie voorbeelden met overgeschreven toonhoogteverloop in Jongen, 1972b : onder andere, perceptieve interpretaties van uitingen die verkregen werden door, uitgaande van geregistreerde natuurlijke zinnen, met behulp van een intonator verschillende F0-verlopen te programmeren. Hierbij wordt duidelijk dat bij sleптоon het stijgen of dalen vrij laat begint, soms binnen de volgende consonant, en zich voortzet in de volgende doffe [ə], terwijl stoottoon gekenmerkt is door het aldaar reeds hoog of reeds laag liggen van de F0. Twee voorbeelden : [fle:¹pa] <sliepen> vs. [fle:²pa] <slēpen> en [ha²ts] <harten> (kaartspel) vs. [ha¹ts] <heeft hij>. Zie Jongen, 1972b : 217, 222, ook 154-156.

Maar zowel stoottoon als ook sleптоon zijn zonder meer (woord-diacritisch) mogelijk in absolute Auslaut, bij lange en zelfs bij korte klinker (alhoewel hier in schaarse gevallen, en vaak in min of meer vrije variatie met langere vormen) : [va²(n)] «van» ~ [be²(n)] <(ik) ben> ~ [be²(j)] <bij (prep.)> ~ [ha²((n))] <hebben> ~ [a¹(n)] <aan> (prep.) ~ [a:¹(n)] <aan> (bijw.) ~ [(ə)zø¹] <zo> ~ [du¹] <toen> ~ [dø¹] <daar> ~ [mε¹] <maar>.

het woordvorm-diakritisch statuut van de toonoppositie (zie hierover ook Goossens, 2009, 21).

Ook binnen de eenheid van het woord zijn er kleine beperkingen. Het is namelijk zo dat in principe alleen de hoofdtonige syllabe van het woord de accentoppositie toelaat, ook eventueel de syllabe met secundaire klemtoon, vooral wanneer deze auslautend is of gevolgd wordt door een sjwa. Opgeheven is de oppositie daarentegen bij korte klinker, hoofd- of bijtonig, voor volgende lettergreep met volle klinker⁽³⁾. Die beperking is echter van zeer gering belang, als men weet dat meer dan 90% van de woordenschat ofwel eenlettergrepig is, ofwel meerlettergrepig met volle klinker gevolgd door lettergreep met doffe [ə] (de zgn. sjwa).

De stelling die ik tracht te bewijzen is dat de verdeling van stoottoon en sleeptoon in het Moresnets dialect zo goed als geen beperkingen kent⁽⁴⁾. Maar ik wens ook duidelijk te maken dat die synchrone toestand een haast uitzonderingloos gevolg is van het opkomen van een vroegere oorspronkelijke stoottoontoewijzingsregel.

De beste manier namelijk om een overzichtelijk beeld te geven van de verdeling van beide toonaccenten in de huidige Moresnetse woordvormen is er van meet af aan de historische dimensie bij te betrekken. Inderdaad, de oorspronkelijke omgevingsfactoren die als – expliciet of impliciet⁽⁵⁾ – verantwoordelijk voor het optreden van de accenten kunnen worden beschouwd zijn ondertussen door welbepaalde

⁽³⁾ Bij voorbeeld, de eerste syllabe van de woorden [ba'na:¹n] <baana> en [e'ta:¹f] <etage> is accent-onverschillig (want onbeklemtoond en voor volle klinker), maar ook in het woord ['tiks²t] <ticket>, ['botra¹m] <boterham> of ['(t)siɡa:¹r] (klemtoon, maar voor volle klinker). In [(t)siɡa're²t] <sigaret> zijn zelfs de twee eerste lettergrepen accent-onverschillig... In de woorden [bal'ko¹ŋ] <balkon> en ['karto¹ŋ] <karton> is in de eerste lettergreep de accentoppositie opgeheven, onafhankelijk van de klemtoon. Vaak zijn hier beide uitspraken onverschillig mogelijk: ['me¹da:²x = 'me²da:²x] <midag>. In samenstellingen is de hier besproken beperking niet van toepassing: ['hu²zde:¹r] <huisdeur>. Zie hiervoor Jongen, 1972b, 52-54.

⁽⁴⁾ En heel zeker niet het soort stoottoonbeperkingen zoals door Schmidt (1986:125-126) uitgedacht (zie voetnoot 6).

⁽⁵⁾ <Expliciet> betekent hier dat de veronderstelde omgevingsfactoren tevens als verklaringsfactoren zouden kunnen worden opgevat; <impliciet>, daarentegen, betekent dat de aanvaardbare werkelijke verklaringsfactoren nog zouden moeten achterhaald worden, weliswaar in min of meer indirecte en verborgen relatie tot de veronderstelde omgevingsfactoren.

diachrone veranderingen grotendeels te niet gedaan. Het gevolg hiervan is dat de huidige fonetisch-fonologische omgevingen waarin elk van de accenten optreedt veelal toevallige omgevingen zijn, zonder echt verklaringsvermogen ten opzichte van het voorkomende accent.

Wel kunnen we kort, en zuiver synchroon, vaststellen dat beide toonaccenten in het huidige Moresneter lexicon bij alle beklemtoonde volle klinkers in hoegenaamd alle omgevingen voorkomen – en met name de stoottoon ook bij korte klinkers voor gelijk welke (stemhebbende of stemloze, auslautende of inlautende) obstruent.

Dit alles werd reeds in mijn *Phonologie der Moresneter Mundart* (Jongen, 1972a) beschreven, uitdrukkelijk op bladzijden 51 tot 54, met echter meer dan talrijke verdere voorbeelden op meer dan talrijke bladzijden elders⁽⁶⁾ in diezelfde studie.

II. De historische dimensie

A. DE OORSPRONKELIJKE ACCENTREGEL(S)

1. *Algemeen*

De verdeling van de toonaccenten in het Moresneter lexicon wordt, zoals hierboven aangekondigd, het eenvoudigst beschreven door de huidige toestand te beschouwen als het resultaat enerzijds van de werking van twee oorspronkelijke accentregels,

⁽⁶⁾ Die talrijke voorbeelden zijn over het hele werk verspreid omdat aldaar een andere beschrijving beoogd was, zijnde de fonologische opbouw van de Moresneter woordvorm. Maar voorbeelden met toonaccentoppositie op korte klinker zijn er in overvloed (bij voorbeeld ook op bladzijden 36, 40, 42, 47, 118-119, 123, 163). Ook zijn er voorbeelden (met name, minimale paren) te vinden in Jongen, 1972b, bij voorbeeld op bladzijden 17-21.

Anderzijds hoef ik er nauwelijks op te wijzen dat mijn bevindingen volop betrouwbaar zijn, zowel nu als een veertigtal jaar geleden. Ik kan moeilijk begrijpen dat sommigen die bevindingen in twijfel schijnen te hebben getrokken, te meer daar ik er in Jongen, 1972a en 1972b, uitdrukkelijk op wijs dat ik onder andere ook mijn eigen competentie ondervraag en beschrijf, en dat ik er anderzijds destijds zelfs voor gezorgd heb ook de perceptieve dimensie mee in het onderzoek te betrekken. Zowel geïsoleerde als in zinsverband ingebodde woordvormen – waaronder een reeks minimale stoottoon-sleптоonparen – zijn aan een tiental Moresneter informanten ter herkenning en interpretatie voorgelegd (zie Jongen, 1972b). De resultaten van die tests bevestigen ten volle mijn bevindingen betreffende de toonaccenten in het Moresneter.

en anderzijds van enkele gelijktijdige of latere fonetisch-fonologische veranderingen, met name meerdere soorten verkortingen en verstemlozing van auslautconsonant (opheffing van de stemoppositie bij consonanten in de auslaut).

De vraag is vanzelfsprekend ook of een bepaalde innovatie haar structureel veranderingspotentieel tot op de huidige dag bewaard heeft. Zo is de verstemlozing in auslaut ongetwijfeld een nu nog werkende systeeminterne verandering – zoals eveneens in het Nederlands of in het Duits –, in tegenstelling bij voorbeeld tot de rekking in open lettergreep. Ook de accentregels hebben klaarblijkelijk hun vroegere werkingskracht verloren, tenminste wat betreft hun oorspronkelijke toewijzingsvoorwaarden – het is nu bij voorbeeld niet meer het geval dat open lange klinkers spontane stoottoon zouden moeten vertonen, of dat korte klinkers voor intervocalische stemloze consonant sleeptonig zouden moeten zijn, bv. [zɔ:²tə] <zouten (ww.)>, met lange open sleeptonige klinker; of [mɔ¹tə] <moeten>, korte stoottonige klinker voor intervocalische stemloze consonant. Wel is het zo dat het stoottonige of sleeptonige karakter van de huidige woordvormen, op enkele uitzonderingen na (zie verder V), historisch telkens mooi herleidbaar is tot het toepassen van de oorspronkelijke accentregels. Zo is [zɔ:²tə] ontstaan uit een vroeger *salt-en (korte [a] voor stemloze intervocalische consonant) (zie IIB.23-a5, blz. 53). En [mɔ¹tə] is ontstaan uit een vroeger *muoten < *môten (lange open klinker) (zie IV-4, blz. 62).

Met andere woorden, het stoottonig vs. sleeptonig karakter van de huidige Moresneter woordvormen is synchroon niet meer beregelbaar. Stoottoon en sleepton zijn thans idiosyncratische, onvoorspelbare, woordvormeigenschappen, zoals trouwens alle echte fonologische eigenschappen. De fonetisch-fonologische outputs van het stelselmatige opereren van de vroegere accentregels hebben zich aldus tot in het huidige dialect bijna zonder uitzondering kunnen handhaven. En het is verder ook zo dat de accentoppositie als dusdanig nog steeds springlevend is. Alle hoofdtonige volle klinkers hebben of stoottoon of sleepton. De enige mij bekende uitzondering is het feit dat er voor

volgende syllabe met volle klinker geen toonaccent op een voorafgaande korte klinker toewijsbaar is (zie hierboven : I).

Wel heeft analogische uitbreiding van sleeptoon geleid tot het ontstaan van een morfologische markeringsregel (imperatief enkelvoud, zie VIII) en van een morfonologische deelregel (verleden tijd, conjunctief II, verleden deelwoord) (zie verder : V-B2, blz. 66-67).

2. De regels

De twee historische accentregels – die eventueel herleidbaar zijn tot één enkele accentregel (zie verder) – zijn stoottoonregels⁽⁷⁾. Ze zijn in de literatuur bekend als de spontane stoottoonregel en de combinatorische stoottoonregel (spontane en bedingte Schärfung). Schmidt noemt de Ripuarische verdeling van de toonaccenten «regel A» :

1. spontane stoottoon bij vroegere niet-gesloten diftongen en lange vocalen, en
2. combinatorische stoottoon bij lange gesloten klinkers en korte gerekte klinkers, beide voor vroeger stemhebbende syllabegrens, alsmede bij korte klinkers voor sonoranten en vroeger stemhebbende syllabegrens (zie Schmidt 2002, 209 en Goossens, 2009, 63sq).

Welnu, de huidige verdeling van beide toonaccenten in het Moresnets wijst erop dat hier een sterk veralgemeende regel gegolden moet hebben, met bij de combinatorische stoottoon overal – zowel bij historisch lange gesloten als bij historisch korte (gerekte, of kort gebleven) klinker – dezelfde omgevingsfactoren, namelijk : voor stemhebbende syllabegrens⁽⁸⁾.

In het Moresnets heeft dus zonder twijfel gegolden, buiten de spontane stoottoonregel, een sterk vereenvoudigde combinatorische stoottoonregel die Goossens (2009, 135) op ietwat

⁽⁷⁾ Regels dus die het optreden van stoottoon in een vroeger stadium van het dialect beregelen. Van beide toonaccenten is het dus de stoottoon die de oorspronkelijke innoverende kracht schijnt bezeten te hebben. Er wordt stilzwijgend aangenomen dat er voor de sleeptoon geen regels geformuleerd hoeven te worden.

⁽⁸⁾ Waaronder ook semi-consonant of nul-consonant, bv. *vri-e > [vre¹j] <vrije> (fem. sg. en pl.) vs. [vre:²j] <vrij>.

verrassende⁽⁹⁾ wijze als volgt formuleert: «Alle vocalen en diftongen die korter zijn dan de open lange vocalen en diftongen, voor stemhebbende syllabegrens» (ook Goossens, 2009, 146).

Duidelijkheidshalve som ik even op:

1. de (vroegere) niet-gesloten lange vocalen en diftongen vertonen systematisch spontane stoottoon;
2. a) de (vroegere) gesloten lange vocalen en diftongen vertonen systematisch combinatorische stoottoon (voor stemhebbende intervocalische consonant) of sleптоon (voor stemloze intervocalische consonant, voor stemloze of verstemloosde auslautconsonant, of in auslaut);
2. b) de (vroegere) korte klinkers vertonen eveneens systematisch combinatorische stoottoon (voor stemhebbende intervocalische consonant) of sleптоon (voor stemloze intervocalische consonant, voor stemloze of verstemloosde auslautconsonant, of in auslaut).

M.i. kan er nog een stap verder gedaan worden, in de richting namelijk van (historische) beregelbaarheid met groter verklarensvermogen. Ik formuleer hier die mogelijke beregeling, gekenmerkt door nog grotere eenvoud. Zoals reeds meermaals aangeduid, doet zich bij stoottoon de Fo-verloopsverandering (stijgen of dalen, al naargelang het intonatorisch patroon) vroeger voor dan bij sleптоon. Dit zou kunnen impliceren dat de stoottoon een bevestiging nodig heeft van dit vrij vroege stijgen of dalen. Dit laatste veronderstelt op zijn beurt dat de stem hoorbaar moet blijven (trillingen van de stembanden) – ofwel via klinkerlengte, ofwel via aanhoudende stemhebbendheid. Dit zou kunnen verklaren dat stoottoon opgetreden is ofwel bij langer aanhoudende lange klinker of diftong (zijnde niet-gesloten lange klinker) (spontane stoottoon), ofwel bij kortere lange klinker of diftong of bij korte klinker, beide voor intervocalische

⁽⁹⁾ Verrassend, omdat blijktbaar de grens tussen «echt lang» en «korter dan echt lang» (!) getrokken wordt tussen niet-maximaal gesloten lange klinkers en alle andere klinkers (zijnde de maximaal gesloten lange klinkers en de korte klinkers) Dit wordt verstaanbaar op grond van «het bekende feit (...) dat gesloten lange vocalen en diftongen korter zijn dan hun open tegenhangers» (Goossens, 2009, 135).

stemhebbende consonant⁽¹⁰⁾ (combinatorische stoottoon). Op die manier worden spontane stoottoon en combinatorische stoottoon herleid tot één enkele stoottoon-toewijzingsregel: stoottoon is opgetreden waar er voldoende stemhebbende ruimte was om het toonhoogteverloop tot zijn volle recht te laten komen, zijnde: bij lange open klinkers of bij stemhebbende tweesyllabers.

B. WERKING VAN DE ACCENTREGELS

1. *Vooraf*

Opvallend vind ik dat de verdeling van stoottoon (en dus ook van sleптоon) in het huidige Moresneter lexicon, op enkele uitzonderingen na (zie verder: V), nog steeds beantwoordt aan de oorspronkelijke stoottoonregels (of stoottoonregel, indien kan aangetoond worden dat één enkele regel volstaat). Hiermee bedoel ik echter niet dat de oorspronkelijke stoottoontoewijzingsregel, met haar contextuële voorwaarden, zich tot vandaag zou hebben kunnen handhaven: nl. het lang en niet gesloten zijn van de klinker (spontane stoottoon), en het optreden van een volgende intervocalische aanhoudend stemhebbende omgeving bij alle andere klinkers (combinatorische stoottoon). Integendeel, die oorspronkelijke voorwaarden zijn voor een groot deel door latere fonetisch-fonologische veranderingen van de klinkers of/en van hun omgeving tenietgedaan en als dusdanig verdwenen.

Met bovenstaande bewering bedoel ik nu wel en uitsluitend het volgende: dat de huidige toestand qua toonaccenten een zeer getrouwe weergave is van de vroegere toestand, zoals die moet geweest zijn ten tijde van en als resultaat van de werking van de oorspronkelijke stoottoonregel(s).

⁽¹⁰⁾ De combinatorische stoottoon bevorderende omgeving is in feite: korte klinker (a1) of lange gesloten klinker of diftong (a2), voor volgende schwa-syllabe (b), waarbij de overgang van a naar b met aanhoudende stemhebbendheid (aanhoudend trillen van de stembanden) geschiedt (c). Zie bv. mnl. *vrien* = Mor. [vr̥e¹jə] <vrijen> (overgang naar volgende lettergreep zonder tussensconsonant).

Negatief betekent dit dat er in het Moresnets geen (eventueel pas later ontstane) afwijkingen zijn – noch ooit bestaan hebben – van de oorspronkelijke stoottoonregel(s) – dus, om maar enkele contrastief aan het Genker dialect ontleende voorbeelden te noemen: geen versleptoning van bewaarde tweesyllabers ondanks intervocalische stemhebbende consonant(en)⁽¹¹⁾, of een slechts beperkt combinatorisch verstoottonen, bij voorbeeld alleen of bij voorkeur bij geapocopeerde oorspronkelijke tweede syllabe⁽¹²⁾ of (bij korte klinkers), alleen bij intervocalische sonorant.

Uit dit laatste vloeit voort dat de accentoppositie in het Genker dialect bij korte klinker voor obstruent geneutraliseerd is. Desondanks, daar «de korte klinker... fonetisch het effect van stoottonigheid oproept» (Goossens, 2009, 27), aarzelt Goossens niet die korte klinkers als stoottonig te noteren⁽¹³⁾. Vermoedelijk heeft de aldus genoteerde stoottoon alle historische motivatie verloren.

2. Overzicht

(van *ogm.* naar het huidige dialect)

Hier volgt een overzicht van de accentverdeling in het huidige Moresnets, uitgaande van de oorspronkelijke, in casu Oudgermaanse⁽¹⁴⁾, klinkerwaarden, met telkens de consequente toewijzing van (spontane of combinatorische) stoottoon.

(Ik geef eerst enkele voorbeelden met de huidige «normale» klinkerwaarde; dan ook enkele voorbeelden met aparte ontwikkelingen, maar nog steeds met het te verwachten accent (bv. verkorting voor consonantencluster; ronding e.a.). Bij

⁽¹¹⁾ Dit is echter wel, vooral bij sonorant voor zwaardere tweede syllabe, de enige omgeving waar ook het Moresnets meerdere, maar heel zeker niet talrijke, voorbeelden kent met onverwachte sleптоon (zie verder: V.-B3, blz. 67 sq.).

⁽¹²⁾ Ik laat hier onbeslist de vraag of bij huidige Genker tweesyllabers aan te nemen is een oorspronkelijk niet-verstoottonen, of een (later) versleptonen van stoottoon.

⁽¹³⁾ Of er dan toch nog een verschil zou kunnen of moeten vastgesteld of gereconstrueerd worden tussen bij voorbeeld verkorte klinker met oorspronkelijke spontane stoottoon (zoals in woorden als Genks [bo¹k] <boek>, pl. [be¹k]; [hu¹t] <hoed>; [stu¹] <stoel>; [vu¹t / vi¹t] <voet / voeten>), enerzijds, en anderzijds vanouds korte klinker, zonder of met apocope van de tweede syllabe, enz. (bv. [ko¹p] <kop>; [za¹k] <zak>; [bo¹k / be¹k] <bok / bokken>), blijft eveneens onbeslist.

⁽¹⁴⁾ vanaf nu meestal verkort als: *ogm.*

de ogm. klinkers met combinatorische stoottoon voeg ik er telkens enkele voorbeelden aan toe met (te verwachten) sleptoon.)

1) Spontane stoottoon

ogm. ê² ~ eo

de:¹p <diep> ~ de:¹bdə <diepte>
 bre:¹f / bre:¹və <brief, brieven>
 le:¹çt <licht> ~ de:¹n(t)s <dienst>
 ə ne:¹st <hij niest> ~ je:¹ŋ <ging>
 (enkele uitzonderingen, zie V.B3)

ogm. ô

ho:¹t <hoed> ~ bo:¹k <boek> ~ vo:¹t <voet>
 plo:¹x = plo:¹R <ploeg> ~ plo:¹rə⁽¹⁵⁾ <ploegen> ~
 ə plo:¹Rt <hij ploegt> ~ mo:¹tə <moeten> ~
 ə mo:¹t <hij moet> ~ ho:¹və <hoeven> ~ e:²ç ho:¹f <ik hoef>
 hu:¹k / hu:¹gə <hoek(en)> ~ fru:¹f / fru:¹və <schroef /
 schroeven>

umlaut van ogm. ô

bə:¹k <boeken> ~ vɜ:¹t <voeten> ~ hɜ:¹t <hoeden> (pl.)
 vrɜ:¹ç <vroeg> (adj.) ~ vrɜ:¹lə <voelen> ~ bɜ:¹kakə <boekje> ~
 hɜ:¹tʃə <hoedje> ~ ə vrɜ:¹lt <hij voelt> ~ nɜ:¹çtər <nuchter> ~
 ə vrɜ:¹çt <ein Frühes> ~ ə rɜ:¹pt <hij roept> ~ blɜ:¹jə <bloeien>

ogm. ai = ohd ê

zi:¹l <ziel> ~ ti:¹n <tien>
 te:¹ndə <tiende>
 i:¹ʃtə = ɜ:¹ʃtə <eerste>

umlaut au = ohd ô

ny:¹dəç <nodig>
 dy:¹skə = dɜ:¹skə <doosje>
 ʃtry:¹ <stro> ~ dry:¹ç <droog>
 grɜ:¹də⁽¹⁶⁾ <Grösse>

ogm. au = ohd ô

bru:¹t <brood> ~ ru:¹t <rood> ~ hu:¹x
 <hoog> ~ (ə)zu:¹ = (ə)zɜ:¹ <zoo> ~ gru:¹t
 <groot> ~ ə ro:¹ <ein Rotes> ~ ko:¹lɔf
 <*koolhof = moestuin> ~ klo:¹stər <klooster>

ogm. â

ʃlo:¹p(ə) <slaap / slapen> ~ ʃtro:¹t
 <straat> ~ ʃo:¹p <schaap>
 po:¹l <paal> ~ vro:¹rə <vragen>
 lo:¹tə <laten> ~ po:¹ʃə <Pasen>
 mo:¹nt <maand> ~ ə vro:¹t <hij vraagt>
 wu:¹ <waar> bw ~ wu:¹r <waar> adj
 wo:¹rət <waarheid>
 (enkele uitzonderingen, zie V.B3)

umlaut (jonge)

je:¹rɛç <jarig> ~ pɜ:¹l <palen>
 ə ʃlo:¹pt <hij slaapt>
 ʃɜ:¹pəkə <schaapje>
 ə lɜ:¹t = ə le:¹t <hij laat>
 nɜ:¹lt <naald>

umlaut (oude)

ʃpi:¹ = ʃpo:¹ <dts spāt>
 ki:¹s <kaas> ~ mi:¹nə <maaien>
 dri:¹nə <draaien>
 ə me:¹t <hij maait>
 ə dre:¹t <hij draait>
 jəme:¹t <gemaaid>

⁽¹⁵⁾In het Moresnets staat de velaire fricatieve stemhebbende γ -uitspraak (na velaire klinker) in vrije of idiolectgebonden vrije variatie met een stemhebbende uvulaire r-uitspraak, die ik [r] noteer (omdat ze samenvalt met de «normale» /r/). Hetzelfde geldt voor de stemloze tegenhanger, die ik [R] noteer – die eveneens samenvalt met de «normale» /r/ in Auslaut, behalve dat er bij Auslaut-/R= χ / alleen perseveratief-verstemlozende sandhi mogelijk is, terwijl /r/ zich als sonorant gedraagt, bv. [ə#wɔ:¹r#dɑ²] <er war das> vs. [ə #zɔ:¹R#tɑ²] <hij zag dat>

⁽¹⁶⁾Het Moresnets kent ook vrije variatie van [ɣ] en [g] in Anlaut voor [r] en [l].

2) Combinatorische stoottoon : Gesloten lange klinkers en difton- gen

oġm. î

stoottoon

bli:¹və <blijven> ~ wi:¹var <wrijven, Weiber>

e²ç bli:¹f <*blīve <ik blijf>

gri:¹s <*grīfs-e <grijze, f.sg./pl.> ~ gri:¹zə <grijze, m.sg>

ə bli:¹t <*blīvet <hij blijft> ~ do:²w bli:¹s <*blīves <du bleibst>

li¹ŋ <*līne <Leine, richtsnoer> ~ fi¹ŋə <schijnen>

~ fi¹ŋt <*skīnet <schijnt> ~ fi¹ŋ <*fīne <fijne f.sg/pl>

wi¹fka <*wīveke <wijfje> ~ fni¹jə <snijden>

ə fni¹t <*snīdet <hij snijdt> ~ do:²w fni¹ts <du schneidest>

vre¹j <*vrīe <vrīe f.sg/pl>

sleeptoon

gri:²s <grijs> ~ fi:² <fijn> ~ bi:²tə <bijten>

fi:²n <schijn> ~ wi:²f <wijf> ~ ri:²pə <rijpe, adj. + rijpen, ww>

vre(:)²j <*vrī <vrīj> ~ be(:)²j <bij, prep.>

ə bi:²t <*bītet <hij bijt>

oġm. û

stoottoon

hu:¹z ər <chuizen> ~ zu:¹r <*zūre <zure f.sg./pl.>

klu:¹s <*clūsa = sluis> ~ zu:¹rə <zuigen>

du¹f <*dūve <duif> ~ fru¹f, pl. fru¹və <schroef + pl.>

ə vu:¹t <ein Faules> ~ bru¹ŋə <bruine, m.sg.>

bru¹ŋ <*brūne <bruine f.sg/pl>

mu:¹lə <*mulen = praten> ~ mu:¹l <*mūle <mul>

bo:¹wə <bouwen> ~ e²ç bo:¹w <*bū-e = ik bouw>

sleeptoon

hu:²s <huis> ~ kru:²pə <kruipen>

vu:²l <faul = lui> ~ zu:²r <zuur>

bru:²n <bruin> ~ lu:²stərə <luisteren>

dər zu:²pt <ihr sauft> ~ bo(:)²w <bouw, znw>

umlaut van û // oġm. iu

stoottoon

fjy:¹və <schuiven> ~ hy:¹f / hy:¹və <RHW Hüfe = knikker, sg/pl> ~ fy:¹r <*skiure <schuur>

~ y:¹r <*iuwer = dts euer> ~ y:¹l <*ūwile = uil> ~ fry¹fka <*skry:veke = schroefje>

~ do:²w fjy¹fs <du schiebst> ~ vy¹rəkə <vuurtje> ~ hy¹skə <*hy:zeke = huisje> ~ ny¹ŋ <*niune = dts neun>

hy¹j <*hiude = dts heute> ~ nø¹j <*niuwi = dts neu> ~ dø¹jə <duwen> ~ ə dø¹(j)t <hij duwt>

sleeptoon

ry:²kə <ruiken> ~ vy:²s <*vūsti = vuisten> ~ dy:²star <duister> ~ vy:²r <vuur>

ny(:)²n(t)səç <*niunzig = neunzig> ~ ə zy:²pt <hij zuipt> ~ ə ry:²kt <hij ruikt>

oġm. ai = ohd ei

stoottoon

re:¹s <*rēze = reis> ~ re:¹zə <reizen, pl.+ww> ~ e:¹jə <eigen>

~ de:¹lə <delen, ww> ~ fe:¹f <*skēve = scheve, f.sg/pl>

he¹j <heide> ~ be¹jə <*beiden = wachten> ~ we¹j <weide>

bre¹j <brede f.sg/pl> ~ ə bre¹(j) <ein Breites>

fte¹ŋ <*steine = stenen, pl> ~ fte¹nʃə <*steenetje = steentje>

e¹ŋ <ēne = f.sg> ~ e¹n(t)s <eens> ~ a¹jər <eieren> ~ e¹ləf <elf>

sleeptoon

ʃe:²f <scheef> ~ ze:²l <zeel> ~ fle:²pə <slepen>

oġm. au = ohd ou

stoottoon

do:¹f / do:¹və <*dōve/dōven <dove f.sg/pl/m.sg>

jelo:¹f <*gelōve = geloof> ~ do:¹rə <deugen>

o¹w <*ouge = oog> ~ vro¹w <*vrouwe = vrouw>

vro¹məʃ <*vrouwmens> ~ ə do:¹ft <ein Taubes>

sleeptoon

do:²f <doof> ~ bo:²m <boom> ~ lo:²pə <lopen>

fʃe:²(n) <steen> ~ bre:²t <breed> ~ be:²(n) <been>
e:²(n) <een> ~ do²w fʃe:²ps <du schleppst> ~ a:²j <ei>

~ do(:)²w <dauw> ~ o²x <dts auch, ook>
~ dar lo²pt <ihr lauft>

Umlaut au= ohd ou

Stoottoon

jəʃ:¹və <geloven> ~ drø:¹ma <dromen> ~ bø:¹m <bomen>
e.ç jəʃ:¹f <*gelöuve = ik geloof> ~ do²w drø¹m(p)s <du träumst>
bø¹mka <boompje> ~ ə glø¹ft <*gelouvit = hij geloof>
vrø¹jka <vrouwte> ~ hø¹j <*houwi = hooi>

sleeptoon

dø:²p <doop> ~ dø:²pə <dopen> ~ knø:²pə <knopen>
ə lø²pt <hij loopt> ~ do²w knø²ps <du knöpst>

3) Combinatorische stoottoon : Korte klinkers

a) Woord vooraf

Bij ogm. korte klinkers hebben zich doorgaans vrij talrijke en uiteenlopende omgevingsgebonden ontwikkelingen voorgedaan. In het volgende overzicht houd ik alleen rekening met de belangrijkste ontwikkelingen, met hier en daar enkele schaarse voorbeelden van meer specifieke veranderingen.

Mijn bedoeling is inderdaad in eerste instantie aan te tonen dat de (spontane of, zoals hier, de combinatorische) stoottoonregel ook hier op zeer consequente wijze werkzaam is geweest, en dat de aldus geschapen regeloutputs stelselmatig tot in het huidige Moresneter lexicon de verwachte accentverdeling vertonen.

Ik wil dit even illustreren bij ogm.a. De accenttoewijzing stemt in alle gevallen ⁽¹⁷⁾ overeen met de door de oorspronkelijke accentberegeling voortgebrachte resultaten :

1. zowel wanneer ogm. a nog in het huidige dialect [a] luidt ⁽¹⁸⁾, bv. [pla¹k] <*plagge <doek> (met ə-apocope en auslautverscherping van oclusieve g) ~ [pla¹ga] <*plaggen, pl.> ~ [ha²k] <*hakke <houweel> ~ [ha²ka], pl.
2. als wanneer ogm. a rekking in open lettergreep (ROL) heeft ondergaan, bv. [ma:¹x] <*mage <maag> ~ [gra:¹və] <graxen> ~ [ma:¹t] <*maged <(dienst)maagd> (met intervocalische -g-syncope) ~ [za:²k] <*zake <zaak> ~ [ma:²ka] <maken>
3. als wanneer gerekte a (na ROL) verkorting heeft ondergaan (bv. voor consonantcluster na ə-apocope), bv. [dɛ:²r gra¹ft] <*graxet <ihr grabt> ~ [ə ma:²kt] <hij maakt>

⁽¹⁷⁾ Ik zie slechts drie (niet eens echte) uitzonderingen : [hɛ:²mə], vrij variërend met [hɛ(:)²mp] en [hɛ(:)²mt] <hemd>, pl. [hɛ(:)²mdər], [vɔ(:)²wər] <*vald-deur = Falt-tür = hek>, en [wɔ(:)²lbər] <*wald-beere> <bosbes> – beide laatste lexemen dus oorspronkelijke samenstellingen, zie voetnoot 48, en V.B1-c, blz. 65-66).

⁽¹⁸⁾ In de voorbeelden is telkens de stoottoon-bepalende omgeving onderstreept.

4. als wanneer ogm. a umlaut heeft ondergaan – eventueel met ROL of/en verkorting, bv. [vrɛːmt] <*vramide <vreemd> ~ [ə grɛːft] <*graxjt <hij graaft> ~ [ɛːzəl] <ezel> ~ [ə zɛːt] <*sagit⁽¹⁹⁾ <hij zegt> ~ [mɛːtʃə] <*magedkin <meisje> (met verkorting) ~ [lɛːjə] <leggen> ~ [zɛːːkskə] <zaakje> ~ [bɛːtər] <*batir <beter> ~ [bɛːːkər] <Dts Bäcker>
5. als wanneer ogm. a velarisering bij l-vocalisering voor niet-velaire consonant heeft ondergaan, bv. [kɔːːf] <*kalv <kalf>, pl. [kɔːːvə r] <*kalver ~ [ɔːːt] <oud> ~ [ɔːːwə] <*alden <oude, m.sg> ~ [ɔːːdər] <*alder = dts Alter> ~ [ɔːːtstə] <*aldeste = oudste> ~ [zɔːːt] <zout> ~ [zɔːːtə] <zouten, ww>
6. als wanneer ogm. a rekking voor *r + dentaal heeft ondergaan, met vocalisering van de *rs, eventueel bij gelijktijdige Umlaut en/of verkorting, bv. [waːːdə] <*warden = dts warten> ~ [ɛːːc wɑːːt] <*wardē = ich warte> ~ [ə wɑːːt] <*wardet = hij wacht> ~ [kaːːt] <kaart> ~ [kaːːtə] <kaarten, znw + ww> ~ [maːːt] <markt> ~ [kɛːːtʃə] <kaartje> ~ [pɛːːt] <*perd = paard> ~ [pɛːːt] <*perde = paarden> ~ [pɛːːtʃə] <*perdeke <paardje>
7. als wanneer ogm. a rekking voor (stemloze) *ch + dentale consonant heeft ondergaan, dus altijd sleeptonig, bv. [daːːt] <*dacht = dacht> ~ [vər daːːtə] <wij dachten> ~ [vər dɛːːtə] <wir dächten> ~ [waːːsə] <dts wachsen> ~ [aːːtər] <achter> ~ [ɛːːtʃtə] <achterste>
8. als wanneer ogm. a rekking heeft ondergaan voor auslaut-sonorant, auslaut-fricatief of stemloze fricatief (dus altijd sleeptonig)⁽²⁰⁾, bv. [glɑːːs] <glas> (vs. [glɑːːzər], pl = ROL) ~ [grɑːːf] <*grav <graf> (vs. [grɑːːvər], pl.) ~ [grɑːːf] <*graxe = <gracht> (ROL)) ~ [ʃtɑːːt] <stal, Stall> ~ [laːːm] <lam> ~ [laːːŋk] <lang> ~ [taːːnt] <tand> (vs. [laːːŋ] <*lange, f.sg/pl> ~ [tɛːːŋ] <*tandi = tanden> (met gutturalisering van nde tot ŋ) ~ [ʃtɛːːl] <*stalli = stallen, pl> ~ [laːːm] <*lame = lamme, f. sg./pl> (ROL)).
9. alsook wanneer ogm. a palatalisatie voor r + labiale of velaire consonant⁽²¹⁾ heeft ondergaan, bv. [wɛːːːrəm] = <warm> ~ [wɛːːrəm] <*warme = warme, f.sg/pl> ~ [ɛːːrə] <*arbi = (boeren)erf> ~ [vɛːːːrəkə] <varken>.

In al deze gevallen zijn dezelfde toonaccentregels van toepassing: stoottoon bij (vroegere) stemhebbende intervocaliteit, sleepton elders.

b) Overzicht (stoottoon bij korte klinkers)

ogm. a

stoottoon

plaːk <*plagge = (hals)doek> / pl. = plaːgə ~ knaːp <*knabbe = klont> / pl. = knaːbə ~ haːːvər <haver> ~ kaːːlə <*kallen = praten> ~ kaːːn <*kanne = kan, znw>

ROL : blaːːr <*blader = bladeren> ~ aːːf <*ave = af> ~ haːːn <*hane = haan> ~ graːːvə <graven> ~ graːːf <*grave = gracht> ~ haːːs <haas> ~ haːːzə <hazen> ~ vaːːm <*vadem = dts Faden> ~ daːːx <*dage = dagen, pl>

~ taːːstərnəːː <*het dages derna = het daags daarna> (ROL + verkorting) ~ dər draːːt <*draget = ihr tragt>

sleepton

aːːpəl <appel> ~ blaːːt <blad> ~ naːːt <nat> ~ naːːtə <natte> ~ naːːk <nek> ~ plaːːk <frs plaque>

⁽¹⁹⁾ De i in *sagit duidt enkel aan dat het werkwoord [zaːːrə] <zeggen> in de ind. pr. morfologische vormen vertoont in analogie met de sterke werkwoorden.

⁽²⁰⁾ Er zijn weliswaar stoottonige tegenhangers, die echter anders te verklaren zijn: stemhebbende intervocaliteit, eventueel met gelijktijdige ROL (zie de voorbeelden).

⁽²¹⁾ De accentregels houden geen rekening met de ingelaste svarabhakti-ə, bv. [wɛːːːrəm] heeft sleepton krachtens de fonetisch verstemloosde auslautcluster -rɪm (= <*werm>), in tegenstelling tot <*wermə>, waar diezelfde cluster intervocalisch stemhebbend is ([wɛːːrəm], f.sg/pl)...

ROL : a:²p <aap> ~ a:²pə <apen> ~ za:²kə <zaken> --- ka:²l <*kall <(ge)praat> ~ da:²x <dag>

umlaut van a

stoottoon

be¹t <*bedde = bed> ~ be¹dər <bedden> ~ he¹l = hce¹l (ronding) <hel> --- ROL : e:¹ç <*egide = eg> ~ he¹ska <*hazekin = haasje> (met verkorting) ~ do²w dre¹s <*dragis (ROL, g-syncope, verkorting) = du trāgst>

sleeptoon

keə²təl <ketel> ~ e²pkə <*apekin = aapje>

oğm. ě

stoottoon

fte¹rəvə <sterven> ~ ke¹ld ər <kelder> --- ROL : je:¹və <geven> ~ e²ç je:¹f <*geve = ik geef> ~ e²ç le:¹s <*leze = ik lees> ~ re:¹n ə <regenen> ~ le:¹n <dts Lehne> ~ we:¹r <weer, Wetter>

ə je¹t <*gevet = hij geeft> ~ do²w le¹s <*lezes = du liest> ~ ət rē¹nt <het regent>

sleeptoon

tre²kə = tre²k ə <trekken> ~ ze²s = ze²s <zes> ~ je²k <gek>

ROL : məə²t ə <meten> ~ brəə²kə <breken> ~ ə me²t <*metet = hij meet> ~ do²w bre²ks <du bricht>

oğm.i

stoottoon

bre¹ŋə <brenge> ~ ve¹ŋə <vinden> ~ kre¹p <*kribbe = krib> ~ kre¹bə <kribben> ~ fte¹m <*stimme = stem> ~ fte¹m <*slimme = Dts. schlimme, f.sg./pl.> ~ be:¹və <beven> ~ fe:¹m <*skime = schim> ~ e²ç fpe:¹l <*spile = ik speel> ~ ə fpe¹lt <hij speelt>

sleeptoon

ze²tə <zitten> ~ fpe:²l <spel> ~ fte:²m <schlimm> --- ROL : zia²k ər <zeker> ~ b(r)ə²nia.təl <brandnetel>

oğm. o

stoottoon

rə¹gə <rogge> ~ fo¹p = fo¹p <*skobbe = dts Schuppen, afdak> ~ do¹ndə r <donder>

ROL : ho:¹s <*hose = kous> ~ bo:¹m <bodem> ~ ko:¹mə <komen> ~ ko:¹l <dts Kohle> ~ dər ko¹mt <ihr kommt>

sleeptoon

fo²t <schot> ~ rə²k <rok> ~ ə²f <of> ~ ho²f <hof> --- ROL : ftrə²t <*strote = strot, keel> ~ əə²pə <open>

umlaut van o

stoottoon

fə¹pkə = fə¹pkə <afdakje> --- ROL : bæ¹mkə <bodempje> (ROL, ə-syncope, verkorting)

sleeptoon

rə²k <rokken> ~ kə²p <koppen, pl> ~ fə²t <schoten, pl> -- ROL : əə²pənəŋ <opening>

ogm. u

stoottoon

zo¹n <*zunne = zon> - do¹m <*dumbe = dom> - fto¹nt <*stunde = dts Stunde> - vo¹l <*vulle = volle f.sg/pl>
~ kro¹m <kromme f.sg/pl> ~ jo¹ŋ <*junge = jongen, znw> ~ ho¹ŋər <honger> ---- flu¹p <*slubbe = pantoffel>
~ knu¹p <*knubbe = knobbelachtig voorwerp> ~ flu¹bə / knu:bə = pl ~ fu¹bə <RHW schubben = schelden>
ROL : fto:¹f <*stuve = stoof> ~ zo:¹mər <zomer>

sleeptoon

flo²t <*vlot = vlug> ~ bo²ks <*bukse = broek> ~ bo²tər <boter> ~ fto²p <*stuppe = kurk> ~ flu²k <slok> ~
vo:²l <vol> ~ kro:²m(p) <*krumm = krom>
ROL : ə fɔə²t <hij schoot> (zoals jəfɔə²tə <geschoten>) ~ fto²k ə <stoken>

umlaut van u

stoottoon

rø¹k <*ruggi = rug> ~ trø¹k <terug> ~ fto¹p <*stubbi = dts Staub> ~ brø¹k <*bruggi = brug> ~ brø¹gə
<bruggen> ~ dø¹n <*dunni = dun> ~ ø¹var <over> ~ fø¹də <schudden> ~ e²ç fø¹t <*skudde = ik schud> ~ pø¹l
<*pulli = jonge hen> ~ jy¹t / pl. jy¹də <jood / joden> ~ fry¹bər <schrobber>
ROL dæ:¹r / dæ:¹rə <*duri = deur / deuren> ~ mæ:¹lə <mlen> ~ læ:¹ja <leugen> ~ dæ:¹rakə <deurtje>

sleeptoon

fto²p <kurken, pl.> ~ jø²t <goot> ~ plø²kə <plukken> ~ læ²kskə <Löchlein> ~ nœ²tʃə <*notekin = nootje>
(ROL, verkorting, umlaut)
ROL : ə fœə²t <er schösse> ~ vœə²lə <veulen> ~ flœə²təl <sleutel>

III. De accentverdeling : synchroon

A. WOORD VOORAF

Dit eerste overzicht, met uitsluitende aandacht voor de historische dimensie, toont aan dat de vroegere door de oorspronkelijke accentregels voortgebrachte toonaccentverdeling zich tot in het huidige dialect op zeer consequente wijze heeft kunnen handhaven.

Ik breng nu een tweede overzicht, met aandacht voor de synchrone dimensie, waarbij ik in de allereerste plaats wil duidelijk maken dat er geen noemenswaardige beperkingen zijn die het optreden van stoottoon of sleeptoon in bepaalde omgevingen zouden belemmeren of uitsluiten. Ik denk eerst en vooral aan wat door sommigen beweerd werd, namelijk dat er geen stoottoon mogelijk zou zijn bij korte klinkers voor obstruent

(voetnoot 6). Ik beperk me dus hier tot de korte klinkers. Voor de lange klinkers en diftongen verwijs ik naar hoofdstuk II.

Eerste vaststelling: voorbeelden van toonoppositie in Moresneter woordvormen met korte klinker zijn er in overvloed, vaak zelfs in minimale paren: synchroon gezien, zowel korte klinker voor occlusief als korte klinker voor fricatief, en korte klinker voor sonorant⁽²²⁾, dus: gelijk welke korte klinker, voor gelijk welke consonant.

Dit zijn dan zowel eenvoudige, ongefleeteerde⁽²³⁾ lexemen – zgn. simplicia – alsook en vooral gefleeteerde woordvormen. Verder, zowel in éénlettergrepige als in tweelettergrepige⁽²⁴⁾ woordvormen⁽²⁵⁾.

⁽²²⁾ Alhoewel er voor de meeste sonoranten – in auslaut of voor consonant, eventueel zelfs met ingelaste svarabhakti-ə – specifieke beperkingen optreden: sleeptonig kort komt distinctief slechts in enkele woordvormen voor, en dan nog variërend met weglaf van de sonorant, bv. [e²ç be²(n)] <ik ben> (zie verder IIIB- IIIC; ook voetnoot 1); verder is er voor (stemloos) gedekte sonorant vaak vrije variatie tussen sleeptonig kort en sleeptonig lang, bv. [la:(²)ŋk] <lang> ~ [ro:(²)nt] <ronde> ~ [ba:(²)lak] <balk>. Anderzijds dient er op gewezen dat een groot deel van deze beperkingen weer teniet wordt gedaan door het feit dat sleeptonen de morfologische markerings is van de betekenis 'imperatief enkelvoud', zodat er een vrij groot aantal minimale paren imper. sg. vs. Iste p. sg. ind. pr. kunnen genoemd worden, zoals [ze:(²)ŋ] <zing> vs. [e²ç ze¹ŋ] <ik zing> ~ ([vø¹la] <vullen>) → [vø:(²)] vs. [é²ç vø¹l] vs. ([vø:¹la] <voelen>) → [vø:²l] vs. [e²ç vø:¹l] ~ ([ke¹mə] <kammen>) → [ke:(²)m] vs. [e²ç ke¹m]. Sleeptonig korte klinker varieert vrij met sleeptonig lange klinker, echter niet omgekeerd ([tē¹la] <tellen> / [tē:(²)], maar [ho:¹la] <halen> / [ho:²] <haal (imp.sg.)>).

⁽²³⁾ 'Ongefleeteerd' betekent hier ofwel 'onfleeteerbaar' (bv. preposities) ofwel met nul-suffix (bv. <hond-0> vs. <hond-en> of <grijs-0> vs. <grijs-e>). Ondanks de m.i. zinvolle opvatting dat nul-suffix ook betekeniswaarde heeft – en dat <grijs-0> dus grammaticaal niet korter is dan <grijs-e> –, houden we ons hier aan 'gefleeteerd vs. ongefleeteerd'. Er is dan echter verder het onoplosbaar probleem dat er stricto sensu geen ongefleeteerde vorm bestaat bij werkwoorden: bij Iste p. sg. ind.pr. bv. was er voordien een e-uitgang (*ic blif-e), die thans verdwenen is (apocope), echter niet zonder sporen te hebben achtergelaten, namelijk stoottoon door combinatorische stoottoon ([e²ç bli:¹f] ~ *ic stelle > [e²ç stē¹] <ik stel>).

De imperatief sg. zou een mooie kandidaat kunnen opleveren (*blif-0). Maar die kandidaat blijkt uiteindelijk te mooi, omdat hier analogie gewerkt heeft die ervoor heeft gezorgd dat sleeptonen thans niet alleen optreedt waar hij te verwachten was ([bli:²f], [stē²l]), maar ook overall elders, inbegrepen de gevallen waar we spontane stoottoon verwachten (bv. [lɔ:¹pə] <slapen> → imp.sg. [lɔ:²p] <slaap>)

⁽²⁴⁾ waarmee hier bedoeld wordt: lettergreep met volle klinker, gevolgd door een tweede lettergreep met ə-klinker.

⁽²⁵⁾ In tweesyllabige woorden zou men mogen verwachten: complementair verdeelde stoottoon (voor stemhebbende intervocaliteit) en sleepton (voor stemloze intervocaliteit), en dus opheffing van de toonoppositie. Dit is echter niet zo, om meerdere redenen: 1) oorspronkelijk lange klinkers of gerekte klinkers met spontane of combinatorische stoottoon hebben vrij vaak verkorting ondergaan (bv. [mo¹tə] (ogm. δ) ~ [bø¹kškə] <boekje> (umlaut ogm δ) [dø¹skə] <doosje> (umlaut ogm au = ohd δ) ~ [glē¹skə] <*glasekin <glaasje> (ROL Umlaut ogm. a)... 2) er bestaan zo'n veertigtal uitzonderingen op de stoottoonregel, woorden met sleeptonige klinker voor stemhebbende intervocaliteit (zie hierover V.B3), en 3) regressieve assimilatie naar één van de =da-suffixen toe (verl.tijd, K.II, nomina abstracta) levert woordvormen op met sleeptonige klinker voor stemhebbende -dā (zie V.B1-b), bv. [ku:²ta] <spuwen> ~ [ə ku²də] <hij spuwde> <*kūt-de.

De functionaliteit van de toonaccentoppositie hoeft m.i. niet per se met behulp van minimale paren gestaaft te worden. Het voorkomen van beide accenten in identieke omgeving – met name : bij identieke klinker voor identieke consonant(en) – lijkt me een voldoende bewijs van distinctiviteit. Minimale paren worden daarom zeker niet verzwegen. De voorbeelden zijn gerangschikt naar de op de korte klinker volgende consonant. Ik begin met ongeflecteerde woordvormen⁽²⁶⁾ :

B. SIMPLICIA

Voor p : [le²p] <lip> vs. [kre¹p] <kribbe> – [tra²p] <trap> vs. [e²ç da¹p] <ik dab> – [fla²p] <ds schlapp> vs. [fla¹p] <RHW Flapp> – [kna²p] <knap> vs. [kna¹p] <*knabbe = dik stuk> – [fyt²p] <RHW Stüpp = pullover> vs. [jy¹p] <kip> – diminutieven van vorige : [fyt²pka] vs. [jy¹pka] – [fθ²p] <schop, spade> vs. [fθ¹p] <ds Staub> – [(t)su²p] <soep> vs. [flu¹p] <RHW Schluff, pantoffel> – [nu²p] <ds Schnupfen> vs. [e²ç fu¹p] <ik kijf, scheld> (bij [fu¹bə]).

Voor t : [bre²t] <ds Bret> vs. [be¹t] <bed> – [we²t] <wet> vs. [e²ç we¹t] <ds ich wette> – [na²t] <nat> vs. [pra¹t] <modder> – [fu²t] <ds Schutt, puin> vs. [vu¹t] <ds fort> – [mo²t] <mot> vs. [e²ç mo¹t] <ik moet> – [by²t] <ds Bütte> vs. [jy¹t] <jood> – [blθ²t] <bluts, deuk> vs. [fl θ¹t] <slons, slof, slordige vrouw>.

Voor k : [pla²k] <frs plaque> vs. [pla¹k] <(hoofd)doek> – [za²k] <zak> vs. [fa¹k] <Fr. fago> – [di²k] <dik> vs. [bri¹k] <Fr. brique> – [dre²k] <drek, vuilnis> vs. [we¹k] <soort gebak> – [by²k] <buiken> vs. [ly¹k] <Luik> – [fθ²k] <stuk> vs. [rθ¹k] <rug> – [jalθ²k] <geluk> vs. [krθ¹k] <kruk> – [drθ²k] <(ich) drucke / drücke> vs. [mθ¹k / pl. mθ¹gə] <mug> – [bu²k] <buik> vs. [hu¹k] <hoek> – [klu²k] <kloek = klokken> vs. [hu¹k] <hoek> – [e²ç hu²k] <ik hurk> vs. [hu¹k] <hoek>.

Voor f : [ho²f] <hof> vs. [e²ç ho¹f] <ik hoef> – [mu²f] <Fr. moufle> vs. [du¹f] <duif>

Voor s : [ze²s] <zes> vs. [ze¹s] <zeis> – [ke²s] <kist> vs. [ke¹s] <kies, kiezel> – [fpa²s] <Spass> vs. [ta¹s] <Tasse> – [ru²s] <rus> vs. [vu¹s] <paard met bruinrode haren> – [fɔ²s] <Schloss> vs. [ho¹s] <haast, bijna> – [bro²s] <Brust> vs. [e²ç ho:s] <ik hoest> – [bθ²s] <bus> vs. [wθ¹s(t)] <zeer kwaad, *woest> – [ne²s(t)] <nest> vs. [e²ç ne¹s(t)] <ik nies> – [lu²stər] <(ik) luister> vs. [fu¹stər] <Schuster> – [je²stər] <gisteren> vs. [ple¹stər] <pleister>

Voor x⁽²⁷⁾ : [(t)so²x = (t)tsə²R] <trein, Zug> vs. [plo¹x = plo¹R] <ploeg> – [o²x] <ook> vs. [jano¹x] <genoeg> – [fle²ç(t)] <Pflucht> vs. [le¹çt] <licht>

Voor nasaal : [e²ç ka²(n)] <ik kan> vs. [ka¹n] <Kanne>

Voor liquida : [e²ç za²] <ik zal> vs. [va¹] <Falle>

C. SIMPLICIA EN GEFLECTEERDE WOORDVORMEN

Het onbeperkt optreden van de toonaccentoppositie bij korte klinkers wordt overduidelijk wanneer nu verder ook het

⁽²⁶⁾ Als omschrijving geef ik, al naargelang, de Nederlandse of Duitse vertaling, of zelfs de Ripuarische vorm uit het Rheinische Wörterbuch (RHW).

⁽²⁷⁾ /x/ is in feite een foneem met twee complementair verdeelde varianten : palatale [ç] na palatale klinker, velaire [x], en zelfs stemloze [R], na velaire klinker. Hetzelfde geldt voor /s/ : palatale [j] na palatale klinker, velaire [ʃ], en zelfs stemhebbende [r], na velaire klinker (zie voetnoot 15).

gefleeteerde woordmateriaal in aanmerking wordt genomen⁽²⁸⁾ — o.a. omdat veel korte klinkers ontstaan zijn door verkorting van vanouds lange of gerekte klinkers, bij voorbeeld voor door ə-syncope of ə-apocope ontstane consonantencluster, bv.

[le:¹və] <leven> → [ə le¹ft] <hij leeft> (*le:¹vət > *le:¹ft [ə -syncope, regressieve assimilatie tot [f)] > [le¹ft] (verkorting)

Ook hier hebben de vroegere stoottoon bevorderende omgevingsfactoren stelselmatig gewerkt :

Voor p : [fna²ps] <Schnaps> vs. [do²w da¹ps] <du *dabst = je dabt> ~ [ə flə²pt] <er schleppt> vs. [ə de¹pt] <ein Tiefes> ~ [jy²pka] <kleine Jupp, voornaam> vs. [jy¹pka] <RHW Jüpp = kleine kip> ~ [dər zu²pt] <ihr sauft> vs. [dər fru¹pt] <ihr *schrubbt (bij [fru¹bə] <kuisen>) > ~ [fθ²p] <*stöpp = kurken> vs. [fθ¹p] <Staub> ~ [ə kθ²pt] <er köpf> vs. [ə rθ¹pt] <hij roept> ~ [ə knθ²pt] <er knöpf> vs. [ə flθ²pt = flæ¹pt] <hij slaapt> ~ [drθ²pka] = dts Tröpfchen ~ [tθ¹pka] <Tröpfchen = emmertje> ~ [do²w lθ²ps] <du läufst> vs. [do²w flθ¹ps = flæ¹ps] <du schläfst> ~ [fθ²p] <*stopp = kurk> vs. [tθ¹p] <*tobbe = emmer> ~ [pθ²p] <pop> vs. [fθ¹p = fə¹p] <RHW Schopp = Schuppen>

Voor t : [ha²t] <hart> vs. [ə ha¹t] <er hat> ~ [wa²t] <wat + frs ouate> vs. [ə wa¹t] <*wa:dat = er wartet> ~ [za²t] <zat, dts satt> vs. [dər za¹t] <*saget = ihr sagt> ~ [we²t] <wet> vs. [ə we¹t] <*we:dat = hij wordt = (ə-syncope, verkorting, opslorping) > ~ [ə ze²t] <hij zit> vs. [ə ze¹t] <hij zaait> ~ [ə me²t] <*me:²tat > *me:²tt = hij meet> vs. [ə me¹t] <hij maait> ~ [ə we²t] <hij weet / ein Weisses> vs. [ə je¹t] <*geevet = hij geeft> ~ [fne²t] <dts Schnitt> vs. [ət fne¹t] <het sneeuw> ~ [fre²t] <dts Schritt> vs. [ə fre¹(j)t] <er schreit> ~ [ə vre²t] <hij vreed> vs. [ə dre¹t] <hij draait> ~ [ə zi²t] <hij ziet> vs. [ə bli²t] <hij blijft> ~ [ə li²t] <hij ligt> vs. [ə ki¹t] <hij krijgt>

[ə fly²t] <hij sluit> (bij [li²ta] <sluiten>) vs. [ə vly¹t] <hij vliegt> (bij [vle:¹jə] <vliegen>) ~ [ə fty²t] <*hij stütet = pocht> (bij [sty:²ta]) ~ [ə bry¹t] <*hij bräut = hij werpt> (bij [bry:¹jə]) ~ [fθ²t] <Schüsse> vs. [e²ç fθ¹t] <ik schud> ~ [jθ²t] <goot, Gosse> vs. [dər jθ¹t] <ihr geht> ~ [ə lθ²t] <hij doopt> (bij [lθ:²ta]) vs. [ə lθ¹t = læ¹t = le¹t] <hij laat> ~ [lθ²ts] <*laats = straks> vs. [fθ¹ts] <(du) stösses>

[ə ku²t] <*kütet = hij spuwt> vs. [vu¹t] <fort = weg> ~ [mo²t] <mot> vs. [ə mo¹t] <hij moet> ~ [ro²t] <rot> vs. [ə ro¹t] <*rua¹dat > *rua¹dt > [ro¹t] = ein Rotes> ~ [fo²t] <schot / lade, RHW Schoss> vs. [ə jo¹t] <*guotet = ein Gutes>

[ha²ta] <charten, adj/znw pl.> vs. [ha¹ta] <heeft hij> ~ [pla²ts] <soort gebak> vs. [wa¹ts] <(du) wartet> ~ [ve²təç] <vettig> vs. [ve¹təç] <veertig> ~ [me²ts] <mes> vs. [do²w we¹ts] <du wirst> ~ [ble²tʃə] <blaffen> vs. [ble¹tʃə] <Blätchen> ~ [ble²ts] <dts Blütz> vs. [je²t bre¹ts = bre¹(j)ts] <*bree¹des = iets breeds> ~ [pe²tʃə] <RHW pitschenIII = pitsen, nippen> vs. [we¹tʃə] <kleine wei> ~ [ke²tʃə] <kaartje> vs. [pe¹tʃə] <*perdeke = paardje> ~ [py²tʃə] *pütschen = kussen, zoenen> vs. [kry¹tʃə] <*kruideke = stroop> ~ [pθ²tʃə] <RHW Pütchen = potje> vs. [pθ¹tʃə] <pootje> ~ [vθ²tʃə] <achterwerk, dim.> vs. [vθ¹tʃə] <voetje> ~ [mθ²tʃ] <mut> vs. [nθ¹tʃ] <nieuws> ~ [vθ²ts] <Furz = veest> vs. [do²w ho¹ts] <du hattet>

Voor k : [ət fma²kt] <het smaakt> vs. [ə fma¹kt] <*er schmackt> ~ [fly²kskə] <Schlückchen> vs. [hy¹kskə] <hoekje> ~ [e²ç brø¹k] <ik buk> vs. [brø¹k] <brug> ~ [e²ç trø²k] <ik zou trekken> vs. [trø¹k] <terug> ~ [bθ²kskə] <broeckje> (bij [bo¹ks]) vs. [bθ¹kskə] <boekje> ~ [ət lθ²kt] <het lukt> vs. [ə zθ¹kt] <hij zoekt>

Voor f : [kra²ft] <Kraft> vs. [ə bra¹ft] <kein Braves> ~ [he²ft] <dts Heft> vs. [dər he¹ft] <ihr hebt> ~ [je²ft] <(ver)gift> vs. [ə je¹(f)t] <er gib> ~ [pu²ft] <dts pufft> vs. [fru¹ft] <hij schroeft> ~ [ho²ft] <hof / ik hoefde> (zie infra VB2-c, blz. 67) vs. [ho¹ft] <(ik) hoef> ~ [ə ho²ft = hθ²pt] <hij hoopt> vs. [ə ho¹ft] <ein Halbes>

Voor s : [ze²s = ze²s] <zes> vs. [do²w ze¹s] <du sagst = je zegt> ~ [do²w be²s] <du bist> vs. [de¹s] <deze, f.s.g. / pl.> ~ [ke²s] <kist> vs. [do²w je¹s] <*jeeves (ə-syncope, verkorting, opslorping van [j])> ~ [ə ne²st] <een nest> vs. [ə ne¹st] <hij niest> ~ [do²w zi²s] <du sieht> vs. [do²w bli¹s] <du bleibst> ~ [ə kθ²s] <er könnte> vs.

⁽²⁸⁾ Met name wegens de talrijke flexiemogelijkheden bij werkwoorden, adjectieven en substantieven. Anderzijds kan deze lijst bijna ad libitum verlengd worden als we er ook de talrijke imperatief-sg.-vormen aan toevoegen, zie noot 22.

[jəmø's] <Gemüse> ~ [dar wø'st] <ihr wüsstet> vs. [wø'st] <*woest = kwaad> ~ [zø'star] <zuster> vs. [rø'star] <rooster> ~ [ə sø'skə] <ein Züglein> vs. [ə dø'skə] <een doosje> ~ [e'ç lu'star] <ik luister> vs. [ju'star] <Schuster> ~ [o's] <cons, vnvwd> vs. [o's] <conze, f.sg / pl> ~ [e'ç mo'st] <ik moest> vs. [e'ç ho's] <ik hoest> ~ [do'w mo's] <du mustest> vs. [do'w mo's] <du mustt> (zie infra VB2-c) ~ [ə ko's] <hij kon> vs. [do'w zo's] <du solltest> ~ [za mo'sta] <ze moesten> vs. [za ho'sta] <ze hoesten> ~ [lɔ's] <ds Schloss> vs. [do'w vro's] <du fragst> (bij [vro:¹rə] <vragen>) -

Voor x : [e'çt] <echt> vs. [ə e'çt] <hij egt> ~ [je'çt] <jicht> vs. [ə (t)se'çt] <er zeigt> ~ [vø'çt] <feucht> vs. [ə vø'çt] <er fùgt> ~ [vrø'çt] <vrucht> vs. [ə vrø'çt] <ein Frühes> ~ [pa²Rt] <pacht> vs. [ə kna¹Rt] <hij knaaft>

Voor m : [ke²m] <kam, imperat.> vs. [de¹m] <die> ~ [he²mā] <hemd> vs. [ke¹mā] <kammen> ~ [klø²m(p)kə] <*klompje = RHW Klumpen, 2a = snoepje> vs. [bø¹mkə] <boompje> ~ [lø²māl] <lummel> vs. [fθ¹māl] <stompje, peukje> ~ [ko²m] <kom, imperat.> vs. [do¹m] <dom>

Voor n : [e²ç be²n] <ik ben> vs. [e²ç ze¹n] <ik zie> ~ [jθ²n] <gun> (imper.sg.) vs. [fθ¹n] <dts schön> ~ [e²n] <en> vs. [e²ç ke¹n] <ik ken>

Voor r : [vs²rəf] <verf, färbe = imperat.> vs. [vs¹rəf] <verf, znw> ~ [ve²rəkə] <varken> vs. [ve¹rəkə] <veertje> ~ [be(:)²rəkə] <berken, pl> vs. [be¹rəkə] <biertje>

Voor l : [vø²l] <vul, imperat.> vs. [e²ç vø¹l] <ik vul> ~ [vi²l] <vijl, ww. imper.sg.> vs. [ən vi¹l] <een vijl> ~ [mu²l] <muil, imper.sg.> (bij [mu¹lə] <praten>) vs. [mu¹l] <muil, znw>

D. ACCENTOPPOSITIES VOOR STEMHEBBENDE INTERVOCALITEIT

Verder kunnen er heel wat voorbeelden met accentoppositie voor intervocalische stemhebbende obstruent of sonorant gevonden worden, zoals :

[ə zo²də] <'salt-de > *zo:²t-de > *zo:²d-də > zo²də = <er saltze> (zie infra V-B2, blz. 64-65) vs. [ə vro¹də] <*vro:y-də> <er fragte> ~ [fma²gdə] <smaakte> (bij [fma:²ka]) vs. [fma¹gdə] <smakte> (bij [fma¹gə]) ~ [ə lø²vda] <er lüftete> (bij [lø²ftə]) vs. [ə (g)lø¹vda] = glø²t <geloofde> (zie VB2-a, blz. 66) ~ [fu²mələ] <*fummeln = futselen> vs. [nu:mər] <Nummer> ~ [ɔ²də] <orde> (zie VB3, blz. 68) vs. [kə²də] <koorden> ~ [ə lø²də] (bij [lø²tə] <RHW läuten = (bonen) peulen = <*lø:²təda > *lø:²təda > [lø²də] = peulde> vs. [fθ¹də] <schudden> ~ [ə me²də] <(hij) mat> (bij [me²tə], met zwak preteritum) vs. [me¹də] <midden>

Het verrassende element in zulke oppositieparen is natuurlijk de woordvorm met sleptonige klinker voor stemhebbende intervocaliteit. Hoe zulke sequenties ontstaan zijn wordt hieronder in hoofdstuk V behandeld.

E. ENCLISIS

Tenslotte dient m.i. rekening te worden gehouden met (verlengde) wooreenheden bestaande uit woordvorm gevolgd door enclitisch aangesloten betekenselement. Die enclitische betekenselementen zijn functiewoorden als voornaamwoorden en lidwoorden in hun tot sjwa gereduceerde variante. Door enclitische aansluiting ontstaan aldus tweelettergrepige eenheden die -

fonetisch maar ook grammaticaal⁽²⁹⁾ – voluit overeenstemmen met (ongeflecteerde of geflecteerde) woordvormen⁽³⁰⁾.

Enkele voorbeelden (zie ook Jongen, 1972a, 177-179) :

- a) voor enclitisch voornaamwoord, bv. [-əç] <ik>, [-hə] <hij>⁽³¹⁾, [-də] of [-stə]⁽³²⁾ <ds du>, [-ət] <het>, [-zə] <ze>, [vər] <we>, [-dər] <ds ihr>⁽³³⁾, [-za] <ze>. Daarbij horen ook de zgn 3de en 4de naamvallen van de persoonlijke voornaamwoorden, o.a. [-əm] <hem>, [-əs] <ons>, [-ər] <haar> : [da²t ka²n-əç]⁽³⁴⁾ <dat kan ik> vs. [da²t ha¹n-əç] <dat heb ik> ~ [be²s-tə da²t] <ben je dat?> vs. [je¹s-tə da²t] <geef je dat?> ~ [je²star] <gisteren> vs. [je¹s-tə] <gibst du?> ~ [zi²t-ə] <ziet-ie?> vs. [ki¹t-ə] <krijgt-ie?> ~ [fpe²tsa] <spitsen> vs. [ə je¹t-sə] <hij geeft ze> ~ [we²tə] <wedden> vs. [we¹t-ə] <woordt-ie?> ~ [wa²-stə we²i(t)s] <was du wilt?> vs. [wa¹ts-ta] <wacht je?> ~ [be²s-t-əm (da²t fə¹lɔç)] <ben je hem (dat schuldig)?> vs. [je¹s-t-əm da²t] <geef je hem dat?> ~ [le²stəç] <lastig> vs. [dɔ²w le¹s-təç] <du legst dich> ~ [ə zi²d-əm] <hij ziet hem> vs. [ə ki¹d-əm] <hij krijgt hem> ~ [wi²stə] <whisten, whist spelen> vs. [wi¹-stə je¹ɪs] <*wie = als du gingst> ~ [wa²ɪl-ə] <ds weil er> ~ [wa²ɪl-dər] <weil ihr> ~ [ko²t-fər ze²s] <kort voor zes> vs. [mo¹t-fər da²t] <moeten-we dat?> ~ [le²stəç] <lastig> vs. [le¹stəç] <(du) legst dich> ~ [ko²tsa] <kotsen, braken> vs. [da²t mo¹-sə] <dat moet-ze>
- b) ook voor enclitische lidwoorden, bv. [me²d-ə me²ts] <met een mes> vs. [je¹darə mɔ¹t] <elke maand> ~ [va²-jan = va²an = va²n dɔ²ɪf] <vom Tisch> vs. [a¹-jan = a¹n dɔ²ɪf] <am Tisch> ~ [o²b-ən da²:k = o²p-ən da²:k] <op het dak> vs. [to¹bə] <emmers> ~ [ho²:t e²-nə vy²:r] <hout in-gen vuur> vs. [ze²ç vɔrze¹nə] <*zich verzinnen = nadenken>

IV. Korte stoottonige klinker : synchroon en historisch

Het huidige voorkomen van stoottoon op korte klinker is historisch te danken aan één van de volgende toestanden of ontwikkelingen :

⁽²⁹⁾ Ik bedoel hier dat zulke sjwa-woordjes grammaticaal onzelfstandig zijn : ze zijn niet afzonderlijk betekenbaar, behoren daarom tot de betekeniseenheid waarin ze enclitisch ingelijfd zijn. Op de vraag : « Wie heeft dat gedaan ? » kan ik niet [ə] antwoorden, noch [zə], noch [əç], maar het moet een volwaardige wordeenheid zijn : [hæ²], [ze²j] of [e²ç]. Anders uitgedrukt : [ə] is bestanddeel van de verbale wordeenheid waartoe het enclitisch behoort, zoals betekenissen als « 3de p. » of « sg » of « verl.tijd » (niemand zal beweren dat [ma²g-də] uit twee woorden bestaat). Met andere woorden : [ə] is minder dan een woord, [hæ²] daarentegen is een volwaardige wordeenheid.

⁽³⁰⁾ Ik maak er attent op dat enkele voorbeelden met enclitisch aangesloten betekenis als gewone woordvormen opgenomen zijn in de overzichten, bv [ha¹t ə] <heeft> (IIIC), alsmede de gevallen met *-dər/- voornaamwoord onder V-B2, blz. 64-65).

⁽³¹⁾ Ik schrijf /-hə/ <ie = hij> (met « h », die echter onuitsproken blijft) om tegelijkertijd ook de synchroon ietwat eigenaardige sandhi-invloed op de voorafgaande consonant mee op te vangen : deze auslaut-consonant voor /-hə/ blijft namelijk stemloos, hetgeen historisch te wijten is aan het feit dat [-ə] een afzwakking is van /hæ²/. In de voorbeelden staat echter telkens de door deze sandhiregels voortgebrachte output, bv. [wa²t ze¹t-ə] <wat zegt-ie?>

⁽³²⁾ [-də] bepaalt een « normaal » sandhigedrag, zijnde progressief-perseveratieve verstemlozing van de [d], bv. [bli¹(f)s-tə] <blif je?> <*bli¹ves-de > *bli¹fs-tə > bli¹(f)stə.... Door verkeerde segmentatie is er daarnaast een /-stə/-variante ontstaan, die onduidelijk is te voorschijn komt na voegwoord, bv. [we¹n-stə fwi¹s] <wenn du schweigst>....

⁽³³⁾ Ook voor /-dər/ <ihr> is er een bijzonder sandhigedrag (zie verder V-B2, blz. 64-65).

⁽³⁴⁾ Het streepje is een uitsluitend grammaticale grens, zonder fonetische neerslag

⁽³⁵⁾ Het gaat hier om het bepalend lidwoord /gen(e) ~ *ge/, dat uitsluitend na prepositie mogelijk is, en waarvan er zowat vier soorten varianten bestaan : [vən(ə) ~ han(ə) ~ ən(ə) ~ n(ə)]...

1. Ofwel gaat het om een reeds vroegere korte (en kortgebleven) klinker die ten tijde van de combinatorische stoottoonregel voor stemhebbende intervocalische consonantencluster stond, met eventuele latere wegval (door apocope of syncope) van de volgende syllabe, en (eventuele) vereenvoudiging van de consonantencluster. De stemhebbende consonantencluster⁽³⁶⁾ was ofwel een gegemineerde oclusief of sonorant (bv. -Vbbe(C)), ofwel een gedekte sonorant (bv. -Vnde(C)⁽³⁷⁾, bv. :

*kribbe > [kre'p] <krib(ke) ~ *ribbe-n (pl) > [re'bə] <ribben > ~ *krabben > [kra'bə] <krabben > ~ *doppel > [do'βəl] <dubbel > ~ *skuddet > [ə fə'ʈ] <hij schudt > (syncope, opslorping) ~ *skudden > [ʃə'da] <schudden > ~ *stille > [ʃte'ʌ] <stil > ~ *sunne > [zo'n] <zon > ~ [ʃto'nt] <*stunde <Stunde >

2. Ofwel gaat het om een vroegere korte klinker voor eenvoudige intervocalische stemhebbende consonant, of om een vroegere lange gesloten klinker voor eenvoudige intervocalische stemhebbende consonant (beide zijnde «combinatorische» stoottoon), of om een vroegere lange niet-gesloten⁽³⁸⁾ klinker (of diftong) (dit laatste zijnde spontane stoottoon), in zo ver die klinkers in latere periode verkorting hebben meegemaakt⁽³⁹⁾. Die verkorting geldt in principe voor alle drie soorten klinkers – ook de korte klinkers voor intervocalische stemhebbende consonant, omdat die inmiddels rekking in open lettergreep hadden ondergaan. Tot deze groep behoort de grote meerderheid van de woordvormen met stoottonige korte klinker. Enkele voorbeelden :

[le:'va] <leven > / [je:'və] <geven > / [kna:'ra] <knagen > / [za:'ra] <zeggen > / [le:'jə] <liegen > / [ne:'ma] <nemen > enz. (allemaal met rekking in open lettergreep) → 2de/3de p.sg.ind.prs : [do.(w) le'fs] / [je'(f)s] / [kna'Rs] / [ze's] / [ly'çs] / [ne'ms] ~ [ə le'ft] / [je't] / [kna'Rt] / [ze't] / [ly'çt] / [ne'mt] ~ [le:'ç] <leeg > → [ə le'çt] <ein Leeres > ~ [mɔ'nt / mɔ'nda] <*mānet = maand(en) / maan/manen >

Hiertoe behoren vanzelfsprekend eveneens (nu nog) meerlettergrepige woordvormen als diminutieven (ə-syncope, consonantencluster, verkorting), evenals woordvormen met

(36) Die cluster heeft namelijk rekking in open lettergreep belet.

(37) Waarbij bv. Mor. [-V¹ŋ] ontstaan is uit vroeger [-Vnde], bv. [to'ŋ] <*tunge = tong > ~ [e'ç ve'ŋ] <*vinde = ik vind > ~ [hɛ'ŋ] <*handi = dts Hände >.

(38) Voor het begrip «lange (niet-)gesloten klinker», zie verder : VI.

(39) De klinkerverkorting is in de allermeeeste gevallen te wijten aan het feit dat de lange of gerekte klinker kwam te staan voor consonantencluster (botsing van consonanten), zelf ontstaan door ə-klinkersyncope, bv. *le :vet (rekking in open lettergreep) > *le:'vt > [ə le'ft] (verkorting) <hij leeft > ~ [wa:'da] <dts warten > → *wa:'dās > *wa:'ds > *wa:'ts > [do'(w) wa'ts] <du wartest >. Soms is er bovendien syncope of opslorping van de volgc consonant : [je:'və] <geven > → *je:'vəs > *je:'fs > je'fs > [do²w je's].

enclitisch aangesloten «grammaticaal woordje» (zie III.E), alsmede enkele geïsoleerde woorden :

[be'nʃə] <beentje> ~ [wi'fʃkə] <*wīfveke = wijfje> ~ [lø'kə] <diminutief bij voornaam Leo> ~ [marjy'kə nɔʔt əmɔ:'l] <Marjūkken noch einmal = uitroep> ~ /we't-hə/ <wordt-ie> → [we'tə] ~ [me't-stə] <meet-je?> vs. [me't-stə] <māhst-du?> ~ [ly'kə t] <Luiker> (bij [ly'k] <Luik> ~ [trø'kər = trø'gər] <comparatief bij [trø'k] <terug> = verder terug>.

3. Sommige woordvormen met korte stoottonige klinker zijn wellicht ontstaan onder de druk van analogiewerking. Zo vertonen in hun presens-vormen (2de en 3de p.sg.) werkwoorden als [dø'jə] <duwen>, [bry'jə] <werpen> en [ʃne'jə] <sneeuwen>, naast vormen met sonorant, vrije varianten met korte klinker zonder sonorant, analoog ontstaan naar het paradigma van bij voorbeeld [ʃni:jə] <snijden> :

[ʃni:jə] *snī.des / *snī.det <du sneideist / er sneidet> >*snī:des> *snī:ts > [doʔw ʃni:ts = ʃni:s] / [əʃni:t] (ə-syncope, verkorting, opslorping van de dentaal)

Zo ook : [dø'jə] <duwen> [doʔ(w) dø'j:s = dø'j:ts = dø'j:t] <du *duws> / [ə dø'j:t = dø'j:t] <hij duwt> ~ [bry'jə] <werpen> → [do.w bry'(j)ts = bry'(j)s] ~ [ʃne'jə] → [ət ʃne(j)'t] <het sneeuwt>

4. Verder zijn er vrij talrijke woordvormen waarvan de vroegere lange (oorspronkelijke of gerekte) stoottonige klinker een ander soort verkorting heeft ondergaan dan voor consonantencluster, bij voorbeeld Ripuarische verkorting of Ripuarische moullering. Zie hier enkele voorbeelden :

- zgn. Ripuarische verkorting : [wo'nə] <wonen> / [e'ç wo'n] <ik woon> ~ [vi'l] <vij> ~ [plo'R] <ploeg> / [plo'rə] <ploegen> ~ [ho'və] <hoeven> / [e'ç ho'f] <ik hoef> ~ [jamø's] <dts Gemüse> ~ [jaty'ç] <getuige> ~ [bo'n] <boon> ~ [mo'tə / e'ç mo't / doʔw mo's] <moeten / ik moet / du must> ~ [po'fə] <Pasen> ~ [dry'ç] <droog> ~ [jø'n] <schoon, mooi> ~ [du'f / du'və] <duif, duiven> ~ [du'm] <duim> ~ [ku'f / ku'və] <(haar)kuif> ~ [zu'rə] <zuigen> ~ [y'l] <uil> ~ [ky'l] <Keule = stok> ~ [ne'və] <dts neben> ~ [te'val] <dts Stiefel> ~ [zø'və] <zeven, dts sieben>, enz.

- Zgn. ripuarische moullering : [ʃte'n] <stenen, pl> (bij [ʃte:²(n)]) ~ [kle'n] <*kleine = klein> ~ [mi'n] <*mine = mijn f.sg./pl> ~ [bru'n] <bruine f.sg./pl> (bij [bru:²n]) ~ [he'n] <*handi = handen, pl>, enz.

5. Enkele woorden met klanknabootsende inslag⁽⁴⁰⁾, bv. :

[fu'fə] <pfuschen> / 1.p.sg [e'ç fu'f] ~ [ju':tʃə] <gutsen> ~ [e'ç pa'tʃ] <ich patsche> ~ [hɔ'təç ku'f] <houd *dich koest> ~ [vu't] <dts for>

6. Ook een reeks vrij recente ontleningen, vooral aan het Duits en het Frans, bv. :

[ta's(ə)] <Tasse / pl.> (vs. [ʃpa's] <Spass>) ~ [ən du'ʃ] <eine Dusche / une douche> ~ [bri'k / bri'gə] <*brique = baksteen> ~ [ma's(ə)] <Masse / pl. = massa('s)> ~ [ar'ti's(ə)] <*artist(en) = veearts(en)> ~ [ka'skə] <casque> ~ [ə ma'skə] <masker> (wordt als diminutief aangevoeld : pl. [ma'skəɐ])

⁽⁴⁰⁾ Wanneer zulks stemhebbende consonanten betreft, dan hoort dit woordmateriaal onder de eerste categorie supra, bv. : [wa'zələ] <RHW wascheln = kletsen, babbelen> ~ [mu' ʒ ələ] <RHW Morschel II = scherven, brokken> ~ [du'zələ] <duizelen> ~ [wa'gələ] <waggelen> ~ [ʃtro'dələ] <stotteren> ~ [bi'bərə] <bibberen> ~ [ʃla'bərə] <slabberen, morsen onder het eten>, enz.

V. Sleптоon waar men stoottoon zou verwachten

A. VOORAF

Worden hier niet in aanmerking genomen: «historische» uitzonderingen, waarmee ik bedoel woordvormen met sleптоon in plaats van te verwachten spontane stoottoon. Dergelijke gevallen zijn schaars en dubieus. Het is inderdaad meestal onzeker welke klinker precies die woordvormen vertoonden ten tijde van de oorspronkelijke spontane-stoottoonregel. Ook kan analogiewerking een rol gespeeld hebben. Zie hier enkele voorbeelden:

- [piə²pəl] <vlinder> zou een uitzondering zijn indien inderdaad dient te worden uitgegaan van Lat. pāpilio.
- [duə²] <*dōn <doen> is wellicht een echte uitzondering, die op haar beurt werkwoorden beïnvloed heeft als [juə²] <gaan>, [ʃtuə²] <staan> en [ʃluə²] <slaan>. Ook [ziə²] <zien> kan hier genoemd worden (ontstaan uit *sehan). Bijna de hele presensvervoeging van die werkwoorden heeft sleптоon ([ə je:²t] <hij gaat>, [do²w ʃte:²s] <du stehst>, [ə de:²t] <hij doet>....
- Ook [liə²t] <lied>, en de werkwoorden [ʃliə²tə] <sluiten>, [ʃiə²tə] <schieten> en [jiə²tə] <gieten>, en hun presens-vormen (bv [ə fly²t] <hij sluit>), zijn spontane-stoottoon-uitzonderingen als we uitgaan van ogm. io (bv. *skiotan).

Komen dus hier alleen in aanmerking: woordvormen die in het huidige dialect sleптоon voor stemhebbende intervocaliteit vertonen – ondanks te verwachten spontane of combinatorische stoottoon.

B. SLEPTOON

ONDANKS STEMHEBBENDE INTERVOCALITEIT

Ik onderscheid drie soorten:

1. Er is een structuurregel werkzaam
2. Er is analogie aan het werk
3. Echte uitzonderingen

1. *Werking van structuurregels*

1) *Morfologische sleптоon in de imperatief sg. (zie VIII)*

Deze structuurregel kent geen enkele beperking en brengt woordvormen tot stand als ⁽⁴¹⁾:

⁽⁴¹⁾ Tussen haakjes staat telkens de infinitief-vorm, daarnaast imp.sg.

([fwi'jə] <zwijgen>) : [fwi'ɕ] = [fwi:ɕ] ~ ([ftrɔ:'və] <straffen>) : [ftrɔ:'ɕ] ~ ([be'dələ] <bedelen>) : [be'ɕdəl] ~ ([fla'bara] <slabberen>) : [fla.bər] ~ ([bi'bara] <bibberen>) : [bi'ɕbər] ~ ([me'ɣələ] <meng(el)en>) : [me'ɣəl] ~ ([ftrɔ'dələ] <stotteren>) : [ftrɔ'dəl], enz.

2) *Assimilatie voor het /-də/-suffix en voor het pers. voornaamwoord /-dər/ (zie Jongen, 1972a, 151-155)*

Door het toepassen van anticipatief-regressieve assimilatie voor volgend -də-suffix (in ordinalia, zgn. abstracta, verleden tijd en verbogen verleden deelwoord van zwakke werkwoorden) wordt het voorafgaande consonantisme stemhebbend⁽⁴²⁾ – of, anders uitgedrukt : hij wordt tot een bij voorkeur stemhebbend uitgesproken archifoneem.

Dit soort assimilatie treedt eveneens op voor het persoonlijk voornaamwoord 2de p. pl. onderwerp, afgezwakt : [dər], niet afgezwakt : [dɛ(:)r]⁽⁴³⁾. Ook deze assimilatieregels kennen geen uitzonderingen.

Deze assimilaties hebben geen invloed op de sleeptoonstoottoonverdeling. Ze zijn historisch na de oorspronkelijke stoottoonregel ontstaan. Een wellicht betere formulering zou zijn : de toonaccentregel is fonologisch relevant, niet fonetisch, hij is fonetisch onverschillig. Voorbeelden :

Verl.tijd : ([ma:'kə] <maken>) : [ə ma'ɕdə] <hij maakte> ~ ([kni'psə] <knippen>) : [ə kni'ɕdə] ~ ([ku:'tə] <*kūten = <spuwen>) : [ə ku'ɕdə] <*kūt-de ~ ([kra'tsə] <krassen>) : [kra'ɕdə] ~ ([flø:'tə] <fluiten>) : [vər flø'ɕdə] <*flø:'tēden (verkorting, assimilatie, degeminatie) ~ [ə kə'ɕdə] <hij kopte> ~ ([fyt:'tə] <*stuiten <pochen>) : [ə fyt'ɕdə] <*stuitde>

Verl.dlwd, verbogen : ([o'pra:'pə] <oprapen>) : [o'pɕərə'bdə e'ɕpəl] <opgeraapte appels> ~ [ə fny:'də zɛ'ɕ] <hij snoot zich> (bij [fny:'tə])

Ordinalia : ([vo'tf] <vijf>) : [vo'vɕdə] <vijfde> ~ [zɛ'zɕdə] <zesde>

Abstracta : ([na'ti] <nat>) : [ne'ɕdzɕdə] <dts Nässe> ~ ([hu'əɕ] <hoog>) : [hø'ɕdə] <choogte> ~ [krɛ(:)'ɕ(g)də] <*krāngde = ziekte>

Pers.vnwd, 2de p.pl. : ([bru:'kə] <bruiken>) : [bru'ɕdərda'ti] <braucht ihr das?> <*bru:'ɕkt-dər> ~ ([ə za:'t] <dts er sagte> / [dər za:'t] <ihr sagtet>) : [za:'ɕdərda'ti] <saget ihr das?> ~ ([ə ku'ɕt(s) = ə ko'ɕ] <er konnte>) : [ku'ɕdər = ku'ɕdzɕdər = ko'ɕdzɕər] <konntet ihr> ~ [flø'ɕdər] <*fløtet ihr> vs. [jə'ɕdər] <geht ihr>

(42) Bij externe sandhi (auslaut-consonant + woordgrens + anlaut-d) daarentegen wordt er persevatief-progressief geassimileerd, bv. [o'pte'stø'ɕjə] <o'p # de'ɕ # dø'ɕjə> <auf diese(n) Tische(n)> ~ [əzi'təɕ] <ə#zi't#dəɕ = de'ɕ> <er sieht dich> (zie ook supra : IIB.23-b, onder ogm.a, stoottoon : [ta'stərnɔ:'ɕ] <*ət#dages#dərɕ> (blz. 53)).

(43) Dit eigenaardig sandhigedrag is natuurlijk historisch te verklaren door het feit dat [dər = dər] door verkeerde segmentatie uit «=t # er / ər» ontstaan is : *bru:'ɕkt-ar > *brugd-ar <braucht ihr> (verkorting, en assimilatie van Auslautconsonant voor Anlautklinker) > bru'ɕd-dər (vgl. <ihr brauch> = [dɛ'ɕr = dər bru'ɕt].

Met de imperatiefvormen (VIII), enkele andere woordvormen onder V-B1-3 en V-B2, blz. 65 sq. hieronder, en met de als uitzonderingen op de stoottoonregel gekenmerkte gevallen (zie infra V-B3, blz. 67 sq.), zijn dit de enige woordvormen waar men in het huidige dialect korte sleeptonklinker voor intervocalische stemhebbende consonant(encluster) kan aantreffen

3) *Eerste bestanddeel in samenstellingen*

Er is nog een derde structuurgegeven, dat echter eerder een structurele tendentie is dan een echte regel: In samenstellingen verliest het eerste bestanddeel soms zijn stoottoon en wordt sleeptonig, vooral wanneer dit eerste element een werkwoord is. Zo staan bij voorbeeld tegenover mekaar:

[vərwa:¹rə] <bewaren> en [vər'wa:²rjuə¹] <bewaarschool>

[ʃe:¹rə] <scheren> en [¹ʃe:²rme²ts] <scheermes>

[ʃpa:¹rə] <sparen> en [¹ʃpa:²rpo²t] <spaarpot>

[va:¹rə] <dts fahren> en [¹va:²rfto:¹l] <Fahrstuhl> ~ [¹va:²rpla:¹n] <Fahrplan>

[hø²j] <hooi> en [¹hø²jpre¹nər] <*hooispringer = sprinkhaan> ~ [¹hø²jzo:¹m] <hooizaad> ~ [hø²jftəl] <Heustall>

(echter vaker met stoottoon: [pe¹tstəl] <Pferdestall> ~ [¹fto:¹pkø²p] <slaapkop> ~ [gra:¹f fō²p] <*graafschop = spade>, enz.)

Enkele gevallen zijn vroegere samenstellingen, die intussen hun oorspronkelijke motivatie als samenstelling verloren hebben ⁽⁴⁴⁾:

[fte:²vaç] <*steen-weg>

[be²r(ə)vas] <barrevoets>

[¹fɔ²r(ə)fte:²(n)] <schoorsteen>

[brø²məl] <braambes> ~ [wi²məl] <*winbes> ~ [wɔ:(:)²lbar] <Waldbeere> ~ [ɛ:(:)²lbar] <*Erdbeere>

[vɔ:(:)²wər] <*vouwdeur = afsluitsel (tralie) bij ingang van weide>

Behoren wellicht eveneens tot deze categorie:

[¹kruə²nəkra:¹n] <kraan(vogel)>

[ɔə²mæze:¹k] <mier>

[de:²zdəç] <dinsdag> ~ [əte:²zdəs] <'s dinsdags>

[vri:(:)²dəç] <vrijdag> ~ [zo:(:)²ndəç] <zondag>

⁽⁴⁴⁾ Zoals trouwens het juist geciteerde [hø²jftəl] <Heustall> vs. [fta:²l] <stal>.

2. Analogiewerking

Een vrij groot aantal werkwoorden zijn voor hun markerings van verleden tijd conjunctief II en verleden deelwoord overgegaan naar de categorie der zgn. onregelmatige zwakke werkwoorden, met als paradigmatische voorbeelden :

[de:²ŋkə] <denken> ~ [da:²t] <dacht> ~ [vər da:²tə] <wij dachten> ~ [de:²t] <dts dächte> ~ [jəda:²t] <gedacht>
~ [da:²de:²zənə o:²njəda:²də sa:²ts] <dat is een ongedachte zin = dts Satz>

a. — De beslissende kenmerken van deze categorie zijn : -t-suffix en sleeptoon⁽⁴⁵⁾, soms gereduceerd tot stemloosheid en sleeptoon, en zelfs tot sleeptoon alleen. Enkele voorbeelden :

[vø:¹lə] <voelen> ~ [zə vo:²lta] <ze voelden> ~ [jəvo:²lɪt] <gevoeld>
[rø:¹rə] <roeren> ~ [zə ru:²tə] ~ [zə ry:²tə] (KII) ~ [jəru:²t] ~ verbogen : [jəru:²də]
[plø:²kə] <plukken> ~ [zə plɔ:²tə] ~ [zə plæ:²tə] ~ [jəplɔ:²də pɛ:¹rə] <geplukte peren>
[glø:¹və] <geloven> ~ [zə glɔ:²tə] ~ [zə glæ:²tə] <KII> ~ [jəglɔ:²t]
[zə:¹Rə] <zeggen> ~ [zə za:²tə] ~ [zə zæ:²tə] ~ [jəza:²t]

b. — De sterke werkwoorden met ogm. *ŋ* hebben in hun verleden-tijds- en KII-vormen de volgende kenmerken overgenomen : stemloosheid, -t, en sleeptoon, bv.

[bli:¹və] <blijven> ~ [vər ble:(²)ftə = ble:(²)fə] (maar verl.dlwd : [ble:¹və]
[fni:¹jə] <snijden> ~ [vər fne:²tə] <we sneden> ~ KII [fne:²tə = fne:²tə]
[ʃi:¹ŋə] <schijnen> ~ [ə fe:²n = ə fe:²n] <hij scheen> ~ [vər fe:²n(t)ə = fe:²n(t)ə] <we schenen>
[gri:¹ŋə] <*grijnen = wenen> ~ [ə gre:²n = gre:²n] ~ [vər gre:²n(t)ə = gre:²n(t)ə]

c. — Ook de werkwoorden [və:¹ŋə] <vinden> en [be:¹ŋə] <binden>⁽⁴⁶⁾ zijn gedeeltelijk naar de onregelmatige zwakke werkwoorden overgegaan. Eigenaardig is het verleden deelwoord, met het =en-suffix van de sterke flexie, echter met sleeptoon (voor intervocalische stemhebbende -d-) :

[ə vo:²nt] ~ [vər vo:²ntə] ~ [ə vø:²nt] ~ [vo:²nda] <gevonden> (ook [vo:²ŋə])
[ə bo:²nt] ~ [vər bo:²ntə] ~ [ə bø:²nt] ~ [(jə)bo:²nda] <gebonden>

Ook [wɛ:¹də = wæ:¹də] <worden> vertoont gelijkaardige vormen :

[ə wɔ:²t] ~ [vər wɔ:²tə] ~ [ə wæ:²t] (KII) ~ [wɔ:²də] <geworden>⁽⁴⁷⁾

⁽⁴⁵⁾ De sleeptoon is wellicht te danken aan de oorspronkelijke stemloosheid van de dentaalconsonant — in gevallen als [vər da:²tə] <we dachten> ~ en [vər bra:²tə] <we brachten> (vgl. bv. [a:²tər] <achter> ~ [na:²t / pl. na:²tə] <nacht(en)>...)

⁽⁴⁶⁾ [be:¹ŋə] is echter ook helemaal sterk : [ə bo:¹ŋ] ~ [vər bo:¹ŋə] ~ [ə bø:¹ŋ] ~ [jəbo:¹ŋə]

⁽⁴⁷⁾ Er is een tweede verleden-deelwoord, dat uitsluitend voorkomt in de uitdrukking [jəwæ:²də lo:¹tə] <*geworden laten = met rust laten, niet beletten>

Het werkwoord [kɔ:¹mə] <komen> heeft onregelmatige zwakke vormen in verleden tijd en KII, waaronder ook vormen met het éne kenmerk «sleeptoon» :

[ə kɔə²m(p)] ~ [vər kɔə²mp(t)ə = kɔə²mə] ~ [ə kɔə²m] ~ [vər kɔə²m(p)(t)ə]

Bij het werkwoord [ho¹və] <hoeven> heeft de aantrekkingskracht van de onregelmatige zwakke morfologie tot minimale stoottoon-sleeptoon-opposities geleid :

presens : [e²ç ho¹f ~ do²w ho¹(f)s ~ ə ho¹f ~ vər ho¹və ~ dər ho¹f]

verl.tijd : [e²ç ho²f ~ do²w ho²fs ~ ə ho²f ~ vər ho²fə ~ dər ho²f]

Iets dergelijks is ontstaan bij [mo¹tə] <moeten>, echter alleen in de 2de p. sg. :

presens : [do²w mo¹s] ~ [vər mo¹tə]

verl. tijd : [do²w mo²s = mo:²s = muə²ts] ~ [vər mo(:)²s(t)ə = muə²t(s)ə]

KII : [vər myə²t(s)ə = mø(:)²s(t)ə] <wir müssten>

3. De echte uitzonderingen

a. – Ik vind zowat een vijftigtal woordvormen, waaronder de meeste met korte klinker of Və-diftong voor sonorant en volgende (lichtjes) verzwaarde ə-syllabe⁽⁴⁸⁾ :

- Voor_m : [pi²məl] <piemel= mannelijke roede> ~ [he²məl] <hemel> ~ [lʰə²məl] <lummel> ~ [lo²məl] <lomp,vod> ~ [klo²məl] <oude prul> ~ [hu²məl] <hommel> ~ [fu²mələ] <futselen> ~ [kno²mələ] <treuzelen> ~ [fri²mələ] <RH frimmeln = met de vingers heen en weer wrijven> ~ [ze²ç tu²mələ] <tuimelen> ~ [[he²mət] <Heimat> ~ [bi²mələ] <dts bimmeln = tingelen> ~ [bo²mələ] <(heen en weer) bommelen> ~ [ba²məf] <Bambosch, plaatsnaam> ~ [re²məʒdəl] <Remersdal, plaatsnaam> ~ [le:²mətəç] <leemachtig> (tgo bv. [tʰə¹məl] <Stümmel> ~ [fʰə¹məl] <schimmel> ~ [krʰə¹məl] <kromming>, enz.)
- Voor_n : [wʌə²nəŋ] <woning> (ook [wʰə¹nəŋ]) (tgo [wo¹nə] <wonen>) ~ [hɔə²nəŋ] <honing> ~ [be²nət] <beemd, moerassige weide> ~ [e²nəjə] <dts einige> ~ [me²nəjə] <menige> ~ [o(:)²ndə = o²nə] <dts unten> (ook [o¹ndə]) ~ [e:²ntləç] <dts endlich> ~ [knə²nək] <kanunnik> ~ [e²nətə] <Eynatten, plaatsnaam> (tgo bv. [o¹ndər] <onder> ~ [do¹ndər] <donder> ~ [wo¹ndər] <wonder> ~ [kð¹nəŋ] <koning> ~ [we¹nəç] <weinig>, enz.)
- Voor_ŋ : [ka²nəl] <*canal = dakgoot> ~ [ka¹sta²nəl] <kastanje> ~ [a²nər = a²ndər = a¹ndər] <ander> ~ [a²nəf = a¹ndəf] <anders> (tgo bv. [e¹nəl] <engel> ~ [he¹nç] <hengst> ~ [ve¹nər] <vinger> ~ [jəvo¹nə] <gezongen>, enz.)
- Voor_r : [(n)æ²rajn(t)s] <(n)ergens> ~ [mœ²raja] <morgen> (maar : [jo¹də mœ²raja = mœ¹raja] <goede morgen> ~ [œ²rantləç = œ¹rantləç] <ordentlich> ~ [beə²nə] <*bemen <dts brennen> (ook [bre¹nə]) ~ [hɔə²n / pl. hæə²ndər] <dts Horn / Hörner> ~ [hɔə²nə] <hoornen = uit hoorn> ~ [keə²n / meə²l / peə²l // pl. keə²nə / meə²lə / peə²lə] <kern(en) / merel(s) / parel(s)> ~ [ɔə²də] <orde> ~ [doə²nə] <doornje> ~ [antwœ²də] <antwoorden> ~ [jəveə²ləç] <gevaarlijk> (tgo [jəvo:¹r] <gevaar>) (tgo bv. [œ¹raç] <zorg> ~ [œ¹pəl] <aardappel(s)> (zie [œ¹t] <aaarde>, enz.)

⁽⁴⁸⁾ Dit is dus een soort sleeptoonbevorderende omgeving. Het verschijnsel blijft echter beperkt. Vele andere woordvormen met dezelfde fonologische opbouw hebben de te verwachten stoottoon. In enkele gevallen zijn beide toonaccenten mogelijk (bv. ander, anders). Ook [he²mə] <hemd> (voetnoot 17) zou hier kunnen staan, alhoewel vrij variërend met [he²m(p)t] – maar het meervoud blijft sleeptonig : [he²mdər].

De verleden deelwoorden [varɔ:(:)ʔrə] <verloren> en [jəvrɔ:(:)ʔrə] <gevroren> (die echter ook onder V.B2 zouden kunnen staan). Ook meervouden als [pa:ʔrə] (paren), [jəwe:ʔrə] <geweren>, [ʃpɔ:ʔrə] <sporen> en [bo:ʔrə] <boren>...

(tgo bv. [buu:ʔr] <boer> / [bu:ʔrə] <boeren> ~ [zuu:ʔr] <zuur> / [zu:ʔr(ə)] <zure, f.sg./pl. ~ m.sg.>)

- Voor : [vœəʔlə] <veulen> ~ [brœʔlə] <huiten> ~ [ɔəʔlɑç] <colie> ~ [tɛ:(:)ʔl(d)ər] <dts Teller> ~ [ʔku:(:)ʔlɑkɔʔp] <*kuilekop = kikkerjong>
- Voor andere consonaten : [wɔʔwələ] <wauwelen> ~ [knɔʔwələ] <dts knaueln> ~ [ɔəʔvənt] <avond> ~ [ɔəʔvənt] <oven> ~ [brœʔzəl(ə)] <RHW brosel(n) = onnutige praat (verkop)> ~ [kwiaʔzəl] <kwezel> ~ [fa:(:)ʔzələ] <*fazelen> ~ [hɔʔzət] <Hauset, plaatsnaam> ~ [wyəʔzələ] <RHW wuscheln = veel en onduidelijk praten> (daarnaast ook : [wuʔzələ])

(tgo bv. [kɔ:ʔvər] <kalven, znw pl.> ~ [ha:ʔs / pl. ha:ʔzə] <haas, hazen>, enz.)

b. – Ik voeg er nog enkele uit het Duits ontleende of door het Duits beïnvloede woordvormen – ook eigennamen – aan toe, alle voor intervocalische sonorant. Het is blijkbaar de Duitse uitspraak die hier sleптоon begunstigd heeft :

[fami:(:)ʔləjə] <dts Familie> ~ [ʃpaʔnəjə] <dts Spanien> ~ [kami:(:)ʔnə] <dts Kamine, pl> ~ [li:(:)ʔnəjə] <dts Linie> ~ [fe:(:)ʔrəjə] <Ferien>

VI. Nog eens de spontane stoottoon

Het lijkt me niet onzinnig ervan uit te gaan dat de lange klinkers en diftongen met spontane stoottoon ergens in een vroeger stadium een gemeenschappelijke en exclusieve eigenschap zouden kunnen (of moeten) vertoond hebben. Plausibel⁽⁴⁰⁾ lijkt me de eigenschap «niet gesloten».

Onder die lange stoottonige klinkers kunnen ogm. {ê = ohd ia, eo}, {ô = ohd uo} en {â}, evenals {de umlautvormen van die klinkers} zonder probleem als niet gesloten klinkers bestempeld worden. Moeilijker in dit opzicht zijn de ontwikkelingsstadia van ogm. {ai} en {au}(en umlaut) (vgl Goossens, 2009, 64). Uit beide zijn telkens geleidelijk twee allofonen, later distincte fonemen, ontstaan, in het Moresnets met name volgens omgevingsfactoren die overeenstemmen met het Duitse splitsingspatroon. Die ontwikkelingen zijn principieel te beschrijven als gevallen van «interne» assimilatie : ofwel werd, binnen de diftong, de eerste component i-achtiger ({ai > ei}) of u-

⁽⁴⁰⁾ Het plausibele berust uitsluitend op de vraag of er een vroeger synchron systeem van lange en diftongerende klinkers kan verondersteld of gereconstrueerd worden waarin de spontane stoottoon-klinkers het kenmerk «open» of «niet gesloten» zouden delen.

achtiger ({au>ou}), ofwel werd integendeel de tweede component van de diftong a-achtiger ({ai > ae} // {au > ao}).

In dit tussenstadium, en in zo verre de tweede diftongcomponent als beslissend beschouwd kan worden voor het toekennen van de eigenschap «gesloten» vs. «open», is de eerste reeks ({ai>ei} // {au>ou}) gesloten, de tweede reeks ({ai>ae} // {au>ao}) daarentegen open. Beide reeksen zetten dan hun divergering verder – zonder echter ooit te collideren noch met elkaar noch met ogm ê of ô :

1a.- {ei > e:² of e:¹} (sleптоon of niet-spontane stoottoon)

[de:²] <deel> – [bre:²t] <breed> – [de:¹la] <delen> – [e:¹ja] <eigen>

1b.- {ou > o:² of o:¹} (sleптоon of niet-spontane stoottoon)

[bo:²m] <boom> – [lo:²pa] <lopen> – [do:²f] <doof> – [do:¹f] <dove, f.sg./pl> – [do:¹va] <m.sg>

2a.- {ae > e:¹} (verder ontwikkeld tot [iə¹]) (verkort tot [e¹])
(spontane stoottoon)

[ziə¹] <ziel> – [miə¹] <meer, dts mehr> – [tiə¹n] <tien> – [te¹nda] <tiende>

2b.- {ao > o:¹} (verder ontwikkeld tot [uə¹]) (verkort tot [o¹])
(spontane stoottoon)

[brua¹t] <brood> – [rua¹t] <rood> – [hua¹x] <hoog> – [ə ro¹t] <ein Rotes> – [ə brə¹tʃə] <een broodje>
(verkorting en umlaut)

VII. Nog eens de stoottoon in éénsyllabers met korte klinker

Goossens (2009, 144) heeft volkomen gelijk, wanneer hij erop wijst «dat de combinatie korte klinker plus (synchroon) finale stemloze oclusief, precies door zijn korte duur en de onmogelijkheid om het toonverloop na de klinker te verlengen, slecht geschikt is om de oppositie vast te houden en daarom gemakkelijk tot stoottoonachtige realisaties leidt, wat b.v. in mijn eigen Genks dialect is gebeurd». Nu rijst vanzelfsprekend de vraag hoe dan stoottoongevallen bij korte klinker voor (stemloze) obstruent (fricatief en oclusief) in éénsyllabers in het Moresnets (en in geheel Belgisch Overmaas) te begrijpen zijn.

Eerst wil ik erop wijzen dat de hier bedoelde woorden in de huidige systemen – voor het Moresnets, zie b.v. III.C – stoottoon vertonen als zuiver idiosyncratische woordvormdiacritische

eigenschap, waarmee ik ook bedoel dat er geen synchroon verband is tussen toonaccent en omgevingsfactor. Een dgl. verband heeft natuurlijk wel vroeger bestaan, met name ten tijde van enerzijds een ietwat anders geaarde voorganger van de huidige omgeving (namelijk : stemhebbende intervocaliteit), en van anderzijds een volop werkzame stoottoontoewijzingsregel (niet [brø¹k] <brug>, maar <*brø¹gge>, niet [du¹f] <duif>, maar <*dû¹ve>). Met andere woorden : oorspronkelijk waren alle het opkomen van stoottoon bepalende voorwaarden wel degelijk aanwezig.

Dit neemt echter geenszins weg dat de tot op heden gehandhaafde stoottoon in éénlettergrepige woorden met korte klinker voor (stemloze)⁽⁵⁰⁾ obstruent inderdaad «slecht geschikt» blijkt te zijn voor fonologische distinctiviteit. Desondanks moeten we «aanvaarden» dat de stoottoon-sleптоon-oppositie in die omgeving wel degelijk bestaat.

We weten waarom : omdat het systeem deze distinctiviteit – alsmede haar verdeling over een belangrijk deel van de woordenschat – gehandhaafd en fonologisch verwerkt heeft. Maar we weten eigenlijk niet hoe bij die wellicht te korte ruimte voor potentiële stemhebbendheid de oppositie concreet realiseerbaar is.

Ook hier nu enkele beschouwingen. Ten eerste mogen we ons niet blind staren op het geïsoleerde woord. Ik bedoel dat woorden bestemd zijn om in zinsverband op te treden. Nu lijkt het mij op z'n minst theoretisch mogelijk dat bepaalde (zelfs distinctieve) wordeigenschappen pas in zinsverband tot hun volle recht kunnen komen – hetgeen geenszins hoeft te betekenen dat dgl. eigenschappen niet fonologisch woordvormdiacritisch zouden fungeren. Ik denk hier bij voorbeeld aan het in zinsverband meerlettergrepig worden van eensyllabers door enclitische aansluiting (zie III.E : Enclisis)⁽⁵¹⁾.

⁽⁵⁰⁾ Zijnde altijd een door auslautverstemlozing stemloos geworden obstruent (zie supra IV.1, 2, 3, 4, blz. 61-63).

⁽⁵¹⁾ Een overtuigend voorbeeld is de ondubbelzinnige /mo¹ t-vør/ (= [mo¹tfer] <moeten we>)-interpretatie in Jongen, 1972b, 248-249 : namelijk onder b en c, toonhoogteverlopen 7 en 14 (de toonhoogte is in de for-syllabe reeds aan het stijgen of dalen).

Anderzijds is het vanzelfsprekend ook zo dat het stoottoonbewustzijn geschraagd wordt door flexionele of derivationale afleidbaarheid van meerlettergrepige tegenhangers : [rø¹k], pl. [rø¹gø]. Tenslotte ben ik in mijn eigen publicatie (Jongen, 1972b) gaan kijken naar eventuele voorbeelden met toonoppositie bij korte klinker voor stemloze obstruent.

In dat werk zijn vrij talrijke (weliswaar vereenvoudigde) diagrammen van F0-registraties afgebeeld⁽⁵²⁾. Helaas vind ik slechts weinig⁽⁵³⁾ voorbeelden, die zouden kunnen duidelijk maken hoe sleep- en stoottoon in eensyllabers op korte klinker gerealiseerd worden. Wel zijn uit enkele diagrammen interessante aanwijzingen af te lezen. Eerst en vooral wordt duidelijk dat bij meerlettergrepigheid of bij lange klinker de F0-verloopsverandering in geval van stoottoon vrij vroeg optreedt, in geval van slepton vrij laat, vaak pas in de volgende lettergreep.

Voorbeelden⁽⁵⁴⁾ van verschillen in het vrij vroege (bij stoottoon) of vrij late (bij slepton) stijgen of dalen van de toonhoogteverloopsverandering :

- Bij lange klinker : 21/62 = 220-221/ voor al b en d ([[hɔːs] <hals> vs. [hɔːs] <* hose = kous>)
- Bij korte klinker en tweelettergreepig : 265/110-111 = 294/110-111([bø²kskə] <boekje> vs. [bø²kskə] <broekje>); 265/117-120 = 295/117-120 ([plø²kkskə] <doekje> vs. [plø²kkskə] <frs plaque, diminutief>); 271/247-248 en 272/257-258 = 312/247-248 ([jy²pkə] <kleine Jupp> vs. [jy²pkə] <kleine kip>) en 313/257-258 ([pø²tʃə] <potje> vs. [pø²tʃə] <pootje>). Ook b.v. 26/124 = 123-1 = 238-239/ voor al b en c ([pø²tʃə] <potje> vs. [pø²tʃə] <pootje>); 21/66 = 222-223 ([hə²tə] <harten> vs. [hə²tə] <cheeft-ie>); voor al ook 27/133 = 248-249 ([[jy²pkə] <kleine Jupp> vs. [jy²pkə] <kleine kip>).
- Lang en tweelettergreepig tegelijk : 23/88 = 232/g ([fle²pa] <slepen> vs. [fle²pa] <sliepen>) (met een sleptonige daling die pas na de [p] begint)
- Ik vind slechts drie minimale opposities bij éénsyllabers : 26/127 = 247/b en c ([pla²k] <frs plaque, nummerbord> vs. [pla²k] <doek>); 265/127-128 en 266/129-130 = 296/127-130 ([ne²st] <nest> vs. [ne²st] <(hij) niest>).

Uit deze laatste diagrammen is vrij duidelijk af te lezen dat het toonhoogteverloop bij stoottoon een steile stijging (of

⁽⁵²⁾ Het gaat daarbij ofwel om F0-metingen van uitingen met toonaccentoppositie, ofwel om op bandrecorder opgenomen, door knipexperimenten veranderde en naar toonaccent geïnterpreteerde uitingen, ofwel aan uitingen toegevoegde, door intonator geprogrammeerde en naar toonaccent geïnterpreteerde intonatieverlopen.

⁽⁵³⁾ Eenvoudig omdat ik toen (nog) niet wist dat accentoppositie op korte klinker een belangrijke rol zou gaan spelen.

⁽⁵⁴⁾ Ik geef telkens twee reeksen cijfers : de eerste reeks geeft aan bladzijde en nummer(s) van de uiting; de tweede reeks geeft aan bladzijde en nummer(s) van de corresponderende diagrammen.

daling) vertoont, bij sleeptoon daarentegen geschiedt die F0-verandering geleidelijk (en is de klinker ook wat langer, zonder echter voor fonologisch lang te kunnen doorgaan). In het eerste sleeptonig voorbeeld begint stijging of daling zeer laat, zelfs pas gedurende of na de oclusieve stemonderbreking.

VIII. Morfologie en morfonologie

a. – Opvallend is het feit dat de Moresneter sleeptoon als een overduidelijke markering van de morfologische betekenis «imperatief singularis» fungeert.

Historisch is dit waarschijnlijk toe te schrijven aan een «abductieve»⁽⁵⁵⁾ veralgemening van wat eerst slechts bij combinatorische stoottoon het geval was, waar de uitgangloze imperatief-sg.-markering (= *bɛ:v <beef>) inderdaad in sleeptoon uitmondt ([bɛ:²f]). Dit kenmerk werd dan veralgemeend als imperatiefmarkering: nu ook sleeptoon bij werkwoorden met spontane stoottoon in de infinitief-vorm: [ʃlɔ:²p] <slaap> (zie V.B1 en voetnoot 20). Nog enkele voorbeelden:

[ʃwiˈjə]<zwijgen> → [ʃwiˈɕ = ʃwi:²ɕ] ~ [lɛ:ˈjə] <leggen> → [lɛ² ɕtaˈt do:ˈ] <leg dat daar> ~ [ʃtro:ˈva] <straffen> → [ʃtro:²f] ~ [proˈbe:ˈrə] <proberen> → [proˈbe:²r]....

b. – Wat de morfologische relevantie van de toonaccenten betreft, kan men een soort gradatie postuleren.

1. Geen morfologische functie: de oppositie is exclusief woordvormdiacritisch.
2. De oppositie heeft een begeleidende morfonologische functie. Voorbeelden⁽⁵⁶⁾:

⁽⁵⁵⁾ Er is abductie wanneer waarneembare (in principe nooit ondubbelzinnige) gegevens, die het deductieve resultaat zijn van een regel R1, desondanks geherinterpreteerd worden als resultaat van een andere (theoretisch mogelijke en plausibele) regel, bij voorbeeld R2. Zo kan, naast grof: grove, grof: groffe ontstaan.

⁽⁵⁶⁾ Volkomen uitgesloten zijn daarentegen omgekeerde alternanties (met bij voorbeeld stoottoon in sg. vs. sleeptoon in pl.) – zoals er een groot aantal in Genk voorkomt (Goossens, 2009, Hfdstuk 3: Morfologie). Dit is vanzelfsprekend toe te schrijven aan het feit dat de accentssystemen in beide dialecten zeer verschillen. Het Genker dialect kent «een min of meer functioneren» van een zgn. regel A2 (= een niet-optreden van stoottoon bij behoud van de volgende tweede syllabe) (Goossens, 2009, 64-65). Iets dergelijks is in het Moresnets volkomen uitgesloten.

[bo:²m / bø:¹m] <boom, bomen> ~ [mu:²s / pl. my:¹s] <muis, muizen> ~ [mi:² / mi:¹ŋ / mi:¹ŋə] <mijn / mijne (f.sg./pl) / mijnen (m.sg)> ~ [je:² / je:¹ŋ] <geen /*gene vr.sg / pl> ~ [la:²nt / le:¹ŋ] <land, landen> ~ [kni:²n / kni:¹ŋ] <konijn, konijnen> ~ [jo:²ŋk / jo:¹ŋ] <jong, jonge (f.sg./pl)>.

3. De oppositie is toevallig de enige morfologische markering : ze is historisch klankwettig, heeft echter synchroon generlei systeemwaarde. Ik denk aan alternanties als :

[da:²R / pl. da:¹R] <dag, dagen> ~ [we:²ç / pl. we:¹ç] <weg, wegen> ~ [gri:²s / verbogen : gri:¹s] <grijs / grijze, fem sg/ pl> ~ [de:(²)rəm / pl. de:¹rəm] <darm, darmen>.

In deze eerste categoriën zijn sleптоon en stoottoon zonder meer te danken aan het feit dat de oorspronkelijke outputs van de accentregel(s) zich op consequente wijze tot op heden hebben kunnen handhaven.

4. de oppositie heeft direct morfologische betekenis : imperatief sg.

IX. Achteraf

Kunnen deze bevindingen aanleiding geven tot verdere beschouwingen over oorsprong, evolutie en dialectgeografische verdeling van de toonaccenten ?

Eerst en vooral lijkt het me belangrijk de Moresnetse monografische gegevens in hun specifieke eigenschappen samenvattend te kenmerken. De enige huidige echte accentregel is de regel die sleптоon toewijst aan de morfologische betekenis «imperatief sg.». Deze regel is klaarblijkelijk een vrij recente innovatie, met name een secundair-abductieve veralgemening van toevallige oppervlaktegegevens bij de werkwoorden met combinatorische stoottoon in de infinitief en sleптоon in de uitgangloze imper.-sg.-vorm (zie hoofdstuk VIII). Overal elders in het huidige Moresnets zijn sleптоon en stoottoon zuiver idiosyncratische, niet beregelbare fonologische eigenschappen⁽⁵⁷⁾. Zelfs daar waar bijv. de sleптоon volkomen uitgesloten lijkt, blijkt er uiteindelijk toch ruimte te zijn voor outputvormen met

⁽⁵⁷⁾ Het is dus niet zoals in het Genker dialect, waar bv. korte klinker voor obstruent automatisch stoottonig blijkt te zijn – hetgeen echter eerder toe te schrijven is aan neutralisatie van de oppositie dan aan een door een regel bestuurd toewijzen van stoottoon. Wel kun je beweren dat zulke automatische toewijzing van stoottoon, waarbij niet de minste verwijzing naar lexicaal-idiosyncratische informatie nodig is, precies bij voorkeur het domein is van (in dit geval : zuiver fonetische) beregeling.

sleeptoon. Ik denk hier met name aan (meerlettergrepige) sequenties bestaande uit (korte of lange) sleeptonige klinker voor intervocalische stemhebbende oclusief, dus: *V(:)²bə, *V(:)²gə en *V(:)²də. Bij zulke sequenties zijn er inderdaad hoe genaamd geen voorbeelden, tenzij een woord als [ʃta:²bəlje²k] <stapelgek>, en natuurlijk werkwoorden in de imperatief sg., zoals [bi²bər] <bibber>, [kri²bəl] <kriebel>, [nɔ:²dər] <nader> of [wa²gəl] <waggel>. Bij de sequentie /V(:)²də/ zijn er verder nog de reeds besproken assimilaties voor -də-suffix, bv. preteritumvormen die op vroeger [*-t-də] berusten: bv. [træ:²də] <*træ:²t-də (sandhi, verkorting, degeminatie) = toette / toeterde> (bij [træ:²tə] <toet(er)en> (zie V-B2, blz. 64) (zie ook Jongen, 1972a, 152).

Er zijn ten hoogste enkele tendenties, berustend op het eerder schaarse optreden van één der accenten in welbepaalde omgevingen. Voor het Moresnets zie ik de volgende gevallen⁽⁵⁸⁾:

- a) Sleeptoon voor stemhebbende intervocalische consonant(en) (tweesyllabige met stemhebbende syllabegrens). De oppositie is echter in die omgeving verre van onmogelijk (zie supra V.B3), wegens de werking van structuurregels of van analogie (zie supra V.B1 en V.B2; zie ook III.D).
- b) Stoottoon op korte klinker voor stemloze intervocalische consonant(en). Ook hier is er uiteindelijk geen neutralisatie van de oppositie, omdat in meerlettergrepige woorden vroegere (meestal spontaan) stoottonige lange klinkers (o.a. Ripuarische) verkorting (supra IV.4) hebben ondergaan, of ook verkorting voor consonantencluster (na ə-syncope, vooral in diminutieven) (supra IV.2). Verder zijn er nog enkele andere woordvormen die deze opbouw vertonen (IV.5-6). Bedoeld zijn hier sequenties als *V¹pə, *V¹tə, V¹sə, *V¹fə of *V¹ʃə. Maar ik heb de indruk dat deze patronen geen weerstand bieden aan een toewijzen van stoottoon in ontleningen. Zie voorbeelden als [ta¹s / pl. ta¹sə] <Tasse(n)> of [kama¹f / pl. kama¹ʃə] <Gamasche(n)>⁽⁵⁹⁾.

⁽⁵⁸⁾ Ik noem hier telkens de beperkende omgeving, d.w.z. de omgeving waar het genoemde accent zeldzaam is.

⁽⁵⁹⁾ Niet te vergeten zijn de meervoudsvormen van <zes> resp. <zeis>: ([ze²sə] vs.) [ze¹sə].

c) Sleoptoon op distinctief korte klinker voor auslautsonorant of stemloos gedekte sonorant. In die omgevingen is er meestal vrije variatie tussen sleptonig kort en lang, echter ook hier niet altijd (zie supra III.B en III.C; zie voetnoten 2 en 22).

Er is dus in het huidige dialect geen sprake meer van een stoottoonbereging die zou beantwoorden aan de voorwaarden die bepalend geweest zijn voor het optreden van de zgn. spontane stoottoon, hoewel de oppervlakteresultaten inzake spontane stoottoon nog altijd gelden. Anderzijds is er enige kans dat enkele voorwaarden die een bepalende rol bij de combinatorische stoottoon gespeeld hebben in het huidige dialect die rol nog altijd spelen. Dit wordt duidelijk bij het toekennen van stoot- of sleoptoon in nieuw opkomend taalmateriaal, met name ontleningen aan het Frans en vooral aan het Duits. Dit blijft echter beperkt tot enkele omgevingen: b.v. tweesyllabers met stemloze syllabegrens zijn meestal sleptonig, die met stemhebbende syllabegrens zijn meestal stoottonig, ook (of heel zeker ook) wanneer (de overname gebeurt met het bewustzijn dat) er een ə-apocope bij te pas komt. Ik denk aan voorbeelden als ⁽⁶⁰⁾:

[fi:¹n] < dts Schiene> ~ [va:¹s / pl. va:¹zə] < vaas, Vase> ~ [pə¹ws] < Pause> ~ [blu:¹s] < Bluse, blouse> ~ [o:¹nə] < ohne> ~ [a:¹nə / a:¹nuj / ə a:¹nt] < ahnen / Ahnung / er ahnt] ~ [fy¹lar] < dts Füll(federhalt)er> ~ [baga:¹ʃ] (znw. fem.) < Bagage> ~ [gara:¹ʃ] (fem.) < Garage> ~ [eta:¹ʃ] (fem / pl. [eta:³ə]) < Etage> ~ [ku:¹gal] < Kugel> ~ [ʃwi¹ndəl] < Schwindel> ~ [lebe¹ndəç] < lebendig> ~ [t(ɪ)se¹mər] < Zimmer> ~ [te¹mbar] < timbre, zegel> ~ [be:¹ska] < *be:zeke, bij Fr. baisier, kusje> ~ [be:¹ʃ / verb. be:¹zə] < fris beige> ~ [are:¹jaləç] < * Fr. en règle, zoals het moet, fors> ~

[wi²ts] (fem.) < Witz> ~ [ʃpe²tsə] < spitzen> ~ [lakre²ts] < Lakritze> ~ [fi¹la²tç] < vielleicht> ~ [ʃpri²ts(ə)] < Spritze(n)> ~ [he²ft(ar)] < dts Hef(t)e = schrift>

(Stemloos) gedekte of auslautende semivocalen of sonoranten krijgen vanzelfsprekend sleoptoon:

[wa²j] < weil> ~ [fa²ʃ(ə)] < falsch(e)> ~ [jəbu²rt] < Geburt> ~ [fa²jnt / pl. fa¹jnd ə] < Feind(e)>

Het lijkt me hoogstwaarschijnlijk dat de huidige Moresnetse toestand op getrouwe wijze de oorspronkelijke toestand weerspiegelt, met name de door de oorspronkelijke accentregels geproduceerde outputs. Wat die toestand daarentegen echter

⁽⁶⁰⁾ Dialectsprekers hebben de neiging hun Duits (of hun Frans) te «accentueren», d.i. met stoot- of sleoptoon te voorzien. Het is mij hier eerder te doen om woorden van duitse oorsprong die echt deel uitmaken van de dialect-woordenschat. Het zou kunnen dat enkele van de uit het Duits ontleende woorden in het huidige dialect buiten gebruik geraakt zijn, want ze dateren van voor het einde van de Tweede Wereldoorlog.

niet (meer) weerspiegelt zijn de oorspronkelijke stoottoon- en sleeptoonbepalende voorwaarden en omgevingsfactoren – en dus evenmin de oorspronkelijke beregeling als dusdanig. Dat het dialect om die reden als «ouderwets» zou kunnen bestempeld worden, vind ik een onverantwoorde uitspraak. Door het (vrij hardnekkige) vasthouden aan de oorspronkelijke regeloutputs heeft het dialect ervoor gezorgd dat de toonaccentoppositie een vrij optimale fonologisch-distinctieve relevantie heeft kunnen verwerven.

Die huidige toestand in het Moresnets laat verder vermoeden dat de (te reconstrueren) oorspronkelijke innovatie één enkele stoottoon-toewijzingsregel moet (of zou kunnen) geweest zijn : stoottoon zou dan opgetreden zijn waar, geteld vanaf het begin van de klinker, vrij lang aanhoudende stemhebbendheid aanwezig was : ofwel lange niet gesloten klinker, ofwel een andere klinker in zo verre die gevolgd werd door stemhebbende intervocaliteit. Ik ga dus eerst resoluut in de richting van één enkele combinatorische stoottoon-regel, zoals ook Goossens dat doet («alle klinkers en diftongen die korter zijn dan open lange klinkers en diftongen, voor stemhebbende syllabegrens» (2009, 146)). Ik ga echter nog een stap verder, namelijk naar één enkele stoottoonregel überhaupt – hetgeen m.i. kan als men de stoottoonbepalende voorwaarden in termen van «aanhoudende stem(hebbendheid)» formuleert. Dit lijkt me ook te impliceren dat die stoottoonregel ouder is dan bij voorbeeld rekking in open lettergreep, want, indien niet ouder, dan zouden bij voorbeeld alle vroegere gerekte korte a's, e's en o's spontane stoottoon moeten vertonen.

Ik ga er verder van uit dat die éne stoottoonregel eerst «eenvoudige» klinker-allofonen heeft voortgebracht : niets dan verschillende realisaties binnen telkens één en hetzelfde klinkerfoneem. En dat er zich dan in de naaste omgeving van die klinker iets heeft voorgedaan – bijv. de massale verdwijning van de tweede syllabe wegens ə-syn- en -apocope⁽⁶¹⁾ – dat die

⁽⁶¹⁾ En, daarmee gepaard gaand, natuurlijk ook verstemlozing van auslautconsonant(en), alsmede eventuele andere veranderingen als assimilatie, klinkerverkorting, degeminatie, of zelfs samenval van voordien verschillende klinkers.

allofonen tot fonologisch-distinctieve kenmerken heeft doen overgaan. Voorbeelden :

1. *st²v <stijf> → [ʃti:²f] vs. *st¹ve <stijfse / stijve : f.sg.-pl.> → [ʃti:¹f]
2. *kna²pp(e) <knap, nauwelijks> → [kna²p] vs. *kna¹bbe <dik stuk> → [kna¹p]
3. *ze²(x)s <zes> → [ze²s] vs. *ze¹gesne <zeis> → *ze:¹ges (ROL) → *ze:¹xs → [ze:¹s]
4. *ne²st <nest> → [ne²st] vs. *neo¹s-t <(hij) niest> → *ne:¹st → [ne:¹st]

De toonoppositie is dus volgens mij niet door die overgang naar eenlettergrepigheid ontstaan – als fonetisch-concomitante verschillen bestonden de accenten al daarvoor⁽⁶²⁾! Wel is het tonaal verschil nu gefonologiseerd : het accent wordt plots de enige drager van woordvormdifferentiatie.

Zulke hypothese is wellicht vermetel, vooral omdat ik slechts op de gegevens van één enkel dialect steun, wetende echter dat die gegevens ook gelden voor het gezamenlijke zuidelijke Zuid-Nederfrankisch.

René-Marie JONGEN

Literatuurlijst

- GOOSSENS, J. 2009 : *De Genker toonaccenten en hun dialectgeografische inbedding*. Tongeren. (Werken van de Koninklijke Commissie voor Toponymie en Dialectologie. Vlaamse afdeling. 27
- JONGEN, R. 1972a : *Phonologie der Moersneter Mundart. Eine Beschreibung der segmentalen und prosodischen Wortformdiakrise*. Assen
- JONGEN, R. 1972b : *Rheinische Akzentuierung und sonstige prosodische Erscheinungen. Eine Beschreibung der suprasegmentalen Zeichenformdiakrise in der Moersneter Mundart*. Bonn
- RHEINISCHES WÖRTERBUCH (= RHW), Auf Grund der von J.Franck begonnenen, von allen Kreisen des Rheinischen Volkes unterstützten Sammlung. Bearbeitet und herausgegeben von Josef Müller, Bd 1 : 1928, Bonn (Ab Band 7, bearbeitet von J. Müller, unter Mitarbeit (von M. Zender und) von H. Dittmaier, hrsg. Von K. Meisen

⁽⁶²⁾ Hetgeen niet met de opvatting strookt dat de combinatorische stoottoon door ə -apocope ontstaan zou zijn en zich dan door analogie hebben uitgebreid naar woordvormen met bewaarde volgende syllabe (voor die opvatting, zie Goossens, 2009, 131-136). Op dezelfde manier zijn in de Germaanse talen de geronde palatale klinkerfonemen ontstaan : eerst umlaut-allofonen binnen de velaire klinkers (palataliserende assimilatie voor en in de richting van een volgende /i/); dan als fonologisch-distinctieve klinkers, zodra de oorspronkelijke omgevingsfactor als dusdanig verdwijnt, en de [i] tot [ə], gereduceerd (en deze eventueel later gesyncopeerd werd.

- SCHMIDT, J.E. 1986 : *Die mittelfränkischen Tonakzente (Rheinische Akzentuierung)*.
Stuttgart (Mainzer Studien zur Sprach- und Volksforschung 8)
- SCHMIDT, J.E. 2002 : «Die sprachhistorische Genese der mittelfränkischen
Tonakzente». In : P. Auer, P. Gilles en H. Spiekermann (Ed.), *Silbenschnitt
und Tonakzente*. Tübingen, p. 201-233 (Linguistische Arbeiten 463)

Résumé français

Le dialecte bas-francique méridional de Moresnet partage avec ses voisins limbourgeois, ripuariens et même franciques mosellans la surprenante particularité d'un accent tonal à fonction lexicale. Cet accent, appelé «*accentuation rhénane*» (*Rheinische Akzentuierung*) comporte une opposition de deux tons phonétiquement différents, voire phonologiquement distinctifs. Le premier de ces deux tons, qui est aussi l'élément marqué de l'opposition, et porte le nom de «*Schärfung*» ou «*stoottoon*», nous l'appellerons ici «*ton 1*» (dorénavant T1), et le représenterons par «*1*» en exposant. L'autre ton, qui porte le nom de «*Trägheitsakzent*» ou «*sleптоon*», sera appelé ici ton 2 (dorénavant T2) et représenté par «*2*» en exposant.

On connaît les conditions d'émergence de cet accent tonal, plus précisément, on peut reconstituer les conditions dans lesquelles est apparu le ton 1 (le ton 2 apparaissant par défaut). Ainsi, on a pu distinguer deux sortes de ton 1 : l'un, appelé ton 1 spontané, a affecté toute voyelle qui, à l'époque, était longue non-fermée, sans autre contrainte contextuelle; l'autre, appelé ton 1 conditionnel ou combinatoire, a affecté toutes les autres voyelles – les longues fermées et toutes les brèves – dans la mesure où étaient rencontrées certaines conditions contextuelles, à savoir : présence d'une deuxième syllabe (avec «*e*» atone) et transition intégralement voisée entre les deux syllabes (consonne(s) voisée(s)). Exemples (en Moresnetois) : a) T1 spontané : * (via) strâta <néerl. straat = rue> → [ʃtrɔː¹t] ⁽⁶³⁾ ~ b) T2 et T1 combinatoire : *hûs <huis = maison> → [hu²:s] vs *hûz-er <pluriel> → [hu¹:zɛr].

L'accent tonal a connu ultérieurement des fortunes diverses. Si nous négligeons le francique mosellan, on peut distinguer grosso modo trois zones. Dans l'une, essentiellement ripuarienne, la seule restriction existante porte sur les voyelles brèves, qui ne connaissent l'opposition tonale que devant consonne intervocalique sonore. Dans une autre zone, essentiellement limbourgeoise, la même restriction prévaut, mais il y a en outre

⁽⁶³⁾ Le double point représente une voyelle longue.

une forte tendance à ne placer (ou à ne conserver) le T1 combinatoire qu'en cas d'effacement de la seconde syllabe : p.ex. dialecte de Genk : *blīven > [blei²və] <blijven = rester> vs *blīve > [ex blei¹f] <ik blijf = je reste>.

Il y a enfin une troisième zone, le bas-francique méridional, situé, en Belgique, entre la frontière du Limbourg hollandais et la frontière allemande, et dont fait partie le dialecte de Moresnet. Déjà dans les années 30 (Welter, W., 1933, *Die niederfränkischen Mundarten im Nordosten der Provinz Lüttich, Den Haag*) et les années 70 (Jongen, 1972a et 1972b), cette troisième zone fut décrite comme celle où l'accent tonal a pu se maintenir au mieux, sans restriction majeure. Certains pourtant, au nom d'une conception trop exclusivement théorique, n'ont pas hésité à mettre en doute certains éléments de ces descriptions. Dans leur esprit, il fallait surtout que la troisième zone ne connaisse elle non plus aucune opposition tonale pour les voyelles brèves devant consonne obstruente.

L'article ici résumé s'inscrit dans ce dernier contexte. J'y veux montrer d'abord que le dialecte de Moresnet a conservé l'opposition tonale pour toutes les voyelles et dans tous les contextes, y compris les brèves devant obstruente. J'en fournis de nombreux exemples, y compris des paires minimales, et j'en précise les diverses genèses : voyelles déjà anciennement brèves devant géménées voisées intervocaliques; voyelles anciennement longues ou devenues longues (par allongement en syllabe ouverte) mais (re)devenues brèves devant accumulation consonantique, etc.

Les dialectes de la troisième zone ont pour caractéristique d'avoir fidèlement conservé jusqu'à aujourd'hui la répartition originelle des deux tons sur le vocabulaire dialectal. Bien entendu, les règles tonales elles-mêmes se sont éteintes, ainsi que d'ailleurs les conditions contextuelles de leur application. Il en résulte que l'opposition tonale est de nos jours pleinement phonologisée et distinctive. Elle contribue pleinement à la définition idiosyncrasique des signifiants lexicaux.

Par ailleurs, on peut, à partir des dialectes contemporains de la zone 3, avancer quelques hypothèses à propos de l'origine de

l'accent tonal. On peut d'abord, à l'instar de Goossens, 2009, simplifier la formulation de la double règle originelle du ton 1, en érigeant en facteur contextuel cela même que les conditions d'apparition des deux tons 1, spontané et combinatoire, ont en commun, savoir : une durée relativement longue de voisement ⁽⁶⁴⁾.

On peut en outre se demander s'il existe une relation particulière entre ton 1 et contexte voisé prolongé ⁽⁶⁵⁾. La réponse est oui, car on peut montrer que le ton 1 a besoin d'une confirmation du changement intonatoire précoce qu'il détermine. J'ai moi-même montré pour le dialecte de Moresnet (Jongen, 1972b) que les deux tons se différencient acoustiquement par la précocité (ton 1) ou non (ton 2) du changement qui, en position proéminente de phrase, affecte le contour intonatoire, changement ascendant ou descendant (selon le schème intonatoire choisi et actualisé par le locuteur). Dans le cas du ton 2, ce changement se produit (très) tard, parfois seulement dans la syllabe (atone) suivante. Dans le cas du ton 1, le changement du contour est sensiblement plus précoce, ce qui ne fait aucunement problème si le niveau d'aboutissement du changement de contour peut se déployer de manière audible. Ceci implique à son tour que la voyelle soit suivie d'une séquence voisée.

Si ces considérations se laissent appliquer aussi à la situation qui prévalait à l'époque où le ton 1 a émergé comme innovation, dans les conditions historiques explicitées ci-dessus – à savoir : lorsqu'il y a voisement prolongé, vocalique et éventuellement postvocalique –, l'on comprendra aussi que cette innovation fut initialement une règle phonétique censée générer un trait concomitant caractéristique de ces contextes voisés. La différence tonale ainsi produite n'a acquis le statut de différence diacritique phonologique que lorsque certains changements ont affecté le contexte postvocalique, par exemple la perte de la deuxième syllabe, due elle-même à un effacement du « e » atone.

⁽⁶⁴⁾ Les voyelles longues non-fermées (ton 1 spontané) sont réputées intrinsèquement plus longues que les longues fermées; toute autre voyelle n'a accueilli le ton 1 (combinatoire) qu'en cas de voisement prolongé (consonne(s) voisée(s) intervocalique(s)) + voyelle atone

⁽⁶⁵⁾ La (ou les) consonne(s) postvocaliques voisées impliquent la présence d'une deuxième syllabe (avec voyelle atone). En d'autres mots, il s'agit de consonnes intervocaliques.

En effet, si avec le contexte avait disparu aussi le ton 1 concomitant, un grand nombre de signifiants distincts auraient colidé, faute de trait distinctif. Ainsi, à titre d'exemple paradigmatique, avant les changements contextuels, le signifiant a) /stî²v/ <stijf = raide : forme attributive / forme épithète neutre sg.> se différenciait b) de ses formes épithètes pl. et fém. sg. par l'absence du suffixe flexionnel -e : /stî¹ve/, et c) de sa forme épithète masc.sg. par l'absence du suffixe -en : /stî¹ven/. Jusqu'ici, l'accent tonal est parfaitement concomitant : ton 2, là où la voyelle longue fermée est suivie d'une consonne fricative finale, qui y subit même un dévoisement (exemple a : /stî²v/ > /stî²f/); ton 1 combinatoire sur cette même voyelle devant consonne intervocalique voisée (exemples b et c). Qu'en advient-il après les changements contextuels (p.ex. effacement du «e» atone (lorsqu'il n'est pas couvert), effacement de la deuxième syllabe)? L'accent tonal devient distinctif : a) [ʃti:²f] vs b) *sti:¹v > [ʃti:¹f] (avec dévoisement consonantique en finale) vs c) [ʃti:¹və].

Deutsche Zusammenfassung

Die zum südlichen Südniederfränkisch gehörenden Mundarten sind durch eine optimal ausgenutzte und maximal verteilte Rheinische Akzentuierungsopposition gekennzeichnet. Dies wurde bereits im Jahre 1933 von W. Welter⁽⁶⁶⁾ festgestellt, und 1972 von mir selbst für die Moresneter Mundart bestätigt⁽⁶⁷⁾. Trotzdem wurden von Schmidt (1986 und 2002) gewisse in diesen Arbeiten mitgeteilten Befunde angezweifelt. So wurde geäußert, die Annahme, Schärfung trete in diesen Mundarten auch bei Kurzvokal vor Obstruent auf, sei falsch.

In der Moresneter Mundart sind geschärfte Kurzvokale, und zwar in den verschiedensten Umgebungen – vor Reibelaut, vor Verschlusslaut, vor Sonorant, im Auslaut – nicht nur ohne weiteres möglich, sondern gang und gäbe, dies nicht etwa im Sinne von dem, was Goossens, 2009, für die Genker Mundart feststellt, in der die Akzentopposition vor Obstruent aufgehoben ist, die kurzvokalische Aussprache jedoch sich «als» geschärft anhört, sondern vielmehr in dem Sinne, dass geschärfter Kurzvokal einem ungeschärften Kurzvokal gegenübersteht und beide also oppositiv-distinktiv fungieren.

In meinem Beitrag wird dieser Zustand ausführlich dargestellt⁽⁶⁸⁾. Überdies wird beschrieben, wie diese geschärften Kurzvokale entstanden sind: etwa Kurzvokal vor historisch intervokalischem stimmhaftem okklusivem Geminat; Kürzung (etwa vor Konsonantencluster) von historisch geschärftem ursprünglichem oder gedehntem Langvokal.

Synchron sind in heutigen Einsilbern alle Umgebungen oppositionsfähig – nur im Auslaut, oder vor (gedecktem oder einfachem) Sonorant liegen einige Beschränkungen vor, so etwa: nicht-geschärft kurz und nicht-geschärft lang stehen leicht in freier Variation miteinander. Auch die Zweisilber – d.h. erste Silbe mit Vollvokal und zweite Silbe mit ə-Vokal – sind vielfach op-

⁽⁶⁶⁾ Welter, W. 1933, Die niederfränkischen Mundarten im Nordosten der Provinz Lüttich. Den Haag.

⁽⁶⁷⁾ Jongen, 1972a und 1972b.

⁽⁶⁸⁾ Und zwar anhand von Beispielen, von denen viele bereits auf mancher Seite in Jongen, 1972a zu finden waren.

positionsfähig, ungeachtet der beiden (kombinatorischen) Tendenzen, Kurzvokal vor stimmloser Silbengrenze mit Trägheitsakzent zu versehen, und Kurz- oder Langvokal vor stimmhafter Silbengrenze zu schärfen. Einerseits sind, etwa durch Kürzung von früherem Langvokal mit sog. spontaner Schärfung, geschärfte Kurzvokale vor stimmloser Silbengrenze entstanden : z.B. [mo¹tə] <müssen> oder [ʃœ¹pkə] <Schäffchen>. Andererseits sind Wortformsequenzen mit ungeschärftem Vokal vor stimmhafter Silbengrenze auf verschiedenem Wege entstanden : durch strukturelle Beregelung (so etwa vermöge einer morphologischen Markierungsregel, gemäss welcher der Bedeutung «Imperativ Singular» die Markierung [+Trägheitsakzent] zuerteilt wird⁽⁶⁹⁾); oder durch wortinterne regressiv-vorwegnehmende Stimmassimilation vor -de-Suffix (so etwa im Präteritum der schwachen Verben⁽⁷⁰⁾); oder einfach weil Ausnahmen zu der soeben erwähnten Tendenz vorhanden sind, meistens vor Sonorant mit leicht erschwerter ə-Silbe, z.B. [lœ²məl] <Lümmel> oder [he²mət] <Heimat>.

Die Akzentverteilung im heutigen Moeresneter Lexikon entspricht folgerecht und fast ausnahmslos der ursprünglichen durch die Schärfungsregeln erzeugten Verteilung. Diese Schärfungsregeln sind allgemein bekannt : frühere nicht-maximal geschlossene Langvokale wurden spontan geschärft, frühere geschlossene Langvokale sowie alle Kurzvokale wurden bedingt geschärft, und zwar vor intervokalischem stimmhaftem Konsonanten (vor folgender ə-Silbe). Die Moeresneter Mundart kennt also keine Beschränkung, und die frühere durch diese Schärfungsregeln erzeugte Akzentverteilung hat sich bis heute erhalten können – obwohl die früheren Umgebungsfaktoren und also auch die Schärfungsregeln als solche verschwunden sind.

Letzteres bedeutet, dass die Akzente in der heutigen Mundart durch keine Regeln mehr erzeugt werden (können)⁽⁷¹⁾. Es han-

⁽⁶⁹⁾ Wodurch Imperativformen entstehen wie : [ku²dəl] oder [wa²gəl], zu den Verben [ku¹dələ] <*kuddeln = unsaubere Geschäfte treiben> und [wa¹gələ] <wackeln>.

⁽⁷⁰⁾ Wodurch Wortformen entstehen wie : [ə ku²də] <*kautete = er spuckte> (bei [ku:²tə] <spucken> → Prät. *kū²t-də > ku²tdə (Vokalkürzung) > ku²ddə (regressive Assimilation) > [ku²də] (Konsonantenvereinfachung)); oder [ə ka²də] <*kartete = er spielte Karten> (bei [ka:²tə]); oder [ə zɔ²də] <er salzte> (bei [zɔ:²tə]).

⁽⁷¹⁾ Ungeachtet der neu entstandenen morphologischen Imperativ-Singular-Regel.

delt sich mit andern Worten um durchaus idiosynkratische wortformdiakritische Merkmale.

Lässt sich Genaueres aussagen über die ursprünglichen Schärfungsregeln? Zunächst kann man, wie auch Goossens (2009, 146) es tut, die durch die bedingte Schärfung betroffenen Vokale auf den einen, gemeinsamen, Nenner des «Kürzerseins als die offenen Langvokale» bringen⁽⁷²⁾. Man kann aber m.E. noch einen Schritt weiter gehen, indem man eben das allen durch Schärfung getroffenen Vokalen Gemeinsame berücksichtigt, nämlich: eine vom Vokal an berechnete länger anhaltende Stimmhaftigkeit.

Somit erweist sich m.E. als annehmbar die Vorstellung, dass Schärfung dort eingetreten ist, wo länger andauernde Stimmhaftigkeit vorlag, entweder vermöge der dem Vokal innewohnenden Länge (dies trifft für die nichtgeschlossenen, spontan geschärften Langvokale zu), oder vermöge einer andauernden vokalisch-postvokalischen Stimmhaftigkeit (dies trifft zu für geschlossene Langvokale und für Kurzvokale, vor intervokalischem stimmhaftem Konsonanten(cluster)). Letzteres impliziert selbstverständlich – da sonst die Konsonanten nicht stimmhaft geblieben wären (wegen Auslautverschärfung) –, dass eine weitere Silbe (mit ə-Vokal) folgt.

Ferner dürfte diese ursprüngliche Schärfungsregel anfangs eine rein phonetische Regel gewesen sein, durch die innerhalb der Vokalphoneme allophonische Abstufungen entstanden sind, die an satzprominenter Stelle hinreichende Stimmhaftigkeit boten, und somit die Möglichkeit, Intonationsverlaufsbrüche eindeutig zu gestalten. Hierzu noch zwei Bemerkungen.

Die ursprünglichen Akzentallophone sind zu phonologisch-distinktiven Merkmalen geworden, sobald die ursprünglichen Umgebungsfaktoren sich geändert haben oder verschwunden sind (etwa durch ə-Apokope, ə-Synkope und Schwund der ə-Silbe). Somit wird etwa aus einer Flexions- bzw. Derivationsalternanz wie *stí²v > *stí²f (Auslautverschärfung) <steif> vs *stí¹v-e <steife (fem.sg./pl.) + *Steife = Stärke, stijfsele> ein

⁽⁷²⁾ Bekanntlich sind geschlossene Langvokale (und selbstverständlich alle Kurzvokale) kürzer als offene Langvokale!

Tonakzentminimalpaar: [ʃti:²f] vs [ʃti:¹f]. Der Akzentunterschied ist somit plötzlich zum alleinigen Träger der Wortformdiakrise geworden.

Ferner sei darauf hingewiesen, dass ein enger Zusammenhang zwischen einerseits Schärfung/Trägheitsakzent und andererseits der Art und Weise, wie sich die FO-Verlaufsänderungen gestalten, auch für die heutige Mundart gezeigt werden kann. Aufschlussreiche Hinweise finden sich in Jongen, 1972b. Bei Schärfung liegen bedeutend frühere Verlaufsänderungen vor. In nichtgeschärften Zweisilbern beginnt das Steigen bzw. Fallen der FO häufig erst in der Folgesilbe. In geschärften Zweisilbern mit Kurzvokal beginnt der Intonationsbruch bereits im Vokal, und wird durch das Hoch- bzw. Tiefliegen der Stimme in dem Übergangskonsonanten und in der Folgesilbe bestätigt. In kurzvokalischen Einsilbern dagegen muss dieser Unterschied sich auf kürzestem Raum gestalten: bei geschärftem Kurzvokal steigt oder fällt die FO früh und abrupt, bei nichtgeschärftem Kurzvokal tritt der Bruch allmählich oder verhältnismässig später ein, und der Vokal ist etwas länger, ohne jedoch als lang gedeutet werden zu können.

Schliesslich wäre noch zu zeigen, wie sich erklären lässt, dass die in der Moresneter Mundart nach dem hochdeutschen Spaltungsprinzip aus Germ. ai, au und äu entstandenen doppelten Entsprechungen einerseits bedingt geschärft wurden (/ei/, /ou/ und /öu/), andererseits spontan geschärft wurden (/e:/, /o:/ und /ö:/). Es stellt sich hier die Frage, ob sich für die Moresneter Mundart ein Zwischenstadium rekonstruieren lässt, in dem die erste Reihe als geschlossen (demnach bedingt geschärft), die zweite Reihe aber als nicht-geschlossen (demnach spontan geschärft) gedeutet werden kann. Die ursprüngliche Aufspaltung, deren Umgebungsfaktoren bekannt sind, verläuft in beiden Reihen gemäss einem Prinzip interner Assimilation: entweder ist die erste Diphthongkomponente i- bzw. u-ähnlicher geworden (ai > ei, au > ou), oder die zweite Komponente a-ähnlicher (ai > ae, au > ao). In diesem Zwischenstadium – und insofern die zweite Diphthongkomponente als entscheidend zu deuten ist – war die erste Reihe geschlossen (und wurde bedingt geschärft), die zwei-

te Reihe offen (und wurde spontan geschärft). In der weiteren Entwicklung zur heutigen Mundart hin sind beide Reihen monophthongiert, jedoch ohne je zu kollidieren, weder untereinander noch mit germ. ê, ô und Umlaut. Die erste, bedingt geschärfte, Reihe ist auch heute noch monophthongisch : z.B. [de:²l] <Teil> vs [de:¹lə] <teilen>, eventuell mit Vokalkürzung : [de¹ldər] <Teile>; [do:²f] <taub> vs [do:¹f] <taube, pl./fem.sg.>; [ə do¹ft] <ein Taubes>. Die zweite, spontan geschärfte, Reihe hat sich inzwischen zu zentrierenden Diphthongen entwickelt, wobei jedoch die alternierenden Kurzvokalvarianten noch stets auf der /e/-, /o/- oder /ö/-Stufe stehen : [tiə¹n] <zehn>, [te¹ndə] <zehnter>; [ftuə¹tə] <stossen>, [ftuə¹t] <Stoss>, [dər fto¹t] <ihr stösst>, [ftyə¹t] <Stösse>, [ə ftø¹t] <er stösst>.